

TÜRKÇE ELYAZMASI BİR TIP KİTABI: İBDA'İ'L-A'RÂZ VE'L-CEVÂHİR VE EVDA'İ'L-MENÂFİ' Fİ'L-NEBÂTÂT VE'L-A'KÂKİR

M. Akif Erdoğan*

Özet

İbda'i'l-a'râz ve'l-cevâhir ve evda'i'l-menâfi' fi'l-nebâtât ve'l-a'kâkir, yirmialtı yapraklık Osmanlıca bir tıp kitapçığıdır. Bu küçük Türkçe elyazması eser 1988 yılında Konya ili Hüyük İlçesi Çavuş kasabasında Hürriyet Camisi'nin deposunda tarafımdan bulunmuştur. Eserin müstensihisi veya müellifi üzerine bilgi yoktur. Bununla beraber, Afyon, Kütahya, Akşehir gibi Orta Anadolu ve Ege coğrafyasını bilen biri olduğu anlaşılıyor. Eserin yazma işlemi Ağustos 1842 yılı ortalarında tamamlanmıştır. Klasik Osmanlı tıp kitapları şeklinde hazırlanmıştır. Çoğu pasaj önemli ve değerli eski Ortaçağ-İslam tıp yazmalarından aktarmadır.

Anahtar Kelimeler: *İslam tıbbı, Tıp tarihi, Şifa, Nebatlar, Hastalıklar, Osmanlılar*

Abstract

A Turkish Medical Manuscript: *İbda'i'l-a'râz ve'l-cevâhir ve evda'i'l-menâfi' fi'l-nebâtât ve'l-a'kâkir*

İbda'i'l-a'râz ve'l-cevâhir ve evda'i'l-menâfi' fi'l-nebâtât ve'l-a'kâkir is a manuscript written in Ottoman Turkish on Islamic Medicine that copied in Anatolia in 1842. It is sized 17 X 22 cm. and included 26 pages. When I was researching on my doctoral thesis in Hüyük district of Konya province in Turkey in 1988, I found it in the depot of the Hürriyet mosque in Çavuş village of Hüyük sub-province. Its author is not known lack of information, because its author's name is not written in the manuscript openly. From a few sentences recorded in the manuscript, it is understood that its author was a Muslim clerk who know geographical situation of Aegean and Central Anatolia regions. It is designed like Medieval Islamic medical manuscripts and some passages were quoted from these manuscripts. I think that my publication is made an important contribute to medical history of Islam of the Ottoman time.

Key words: *Ottomans, history of medicine, Islamic manuscript*

Özel kitaplarım arasında bulunan 17 x 22 ebatındaki **İbda'i'l-a'râz ve'l-cevâhir ve evda'i'l-menâfi' fi'l-nebâtât ve'l-a'kâkir** isimli bu Türkçe elyazması tıp kitapçığı karton ciltli olup her sayfasında 19 satır bulunmaktadır. Eserde sayfa numaraları yoktur. Bölüm başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Müellif veya müstensihinin ismi eserde açıkça yazılmamıştır. Eseri hazırlayan bir cümlede kendisini

* Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi. aerdogru@edebiyat.ege.edu.tr

'za'if duâcı' olarak tanımlamakta ve eski değerli tıp kitaplarından denenmiş tedavileri (mücerreb) eserine aldığını açıkça ifade etmektedir.¹ Kendisi bu çalışmasını bazen 'risâle'² bazen 'kitâb'³ olarak adlandırmıştır. Eser Ağustos 1842 ortalarında (Receb 1258) istinsah edilmiştir. İstinsah yeri eserde yazılmamıştır. Muhtemelen ya İstanbul'da ya da Afyon ve Kütahya şehirlerinde çoğaltılmış ya da derlenmiş olmalıdır. En azından müstensih'in Orta Anadolu coğrafyasını bilen biri olduğu çeşitli cümlelerden anlaşılıyor. Örneğin, müstensih bir cümlede, Afyon, Akşehir ve Kütahya halkının mizacının sağlıklı olduğunu ve çeşitli hastalıklara yakalanmadıklarını söylemektedir.⁴

Bu yazma eser, Konya ili Hüyük ilçesi Çavuş kasabası Aşağı Mahalle'de bulunan Hürriyet camii'nin deposunda bir çuvala doldurulmuş eski kitaplar arasında tarafımdan bulunmuştur. Osmanlı yönetimi zamanında bu caminin bulunduğu yerde Ser mive-i hassa Süleyman Ağa evkafı'na bağlı bir medrese, bir kütüphane, bir mescit ve öğrenci odalarından oluşan bir külliye bulunuyordu.⁵ 1928 yılından sonra bu külliye bakımsız duruma düşmüş ve kütüphaneye ait vakıf kitapların bir kısmı yağmalanmış ve yakılmıştır.⁶ Bu yazma eserin buradaki vakıf kütüphaneye mi yoksa özel bir şahsa mı ait olduğu bilinmiyor. Eserde burada bulunan Ser mive-i hassa Süleyman ağa evkafına ait bir temellük mührü bulunmuyor. Külliye görevli bir kişiye ya da kasabadan birine ait olabileceği ihtimali vardır. Çünkü, eserin kimi sayfalarına güzel beyitler kopya edilmiş ve çeşitli matematiksel hesaplamalar karalanmıştır. Bu tıp kitapçığının aslında orjinal bir yanı yoktur. Müstensih'in de ifade ettiği üzere, Ortaçağ tıp kitaplarından ve hekimlerinden yapılan bir derlemedir. İstinsah döneminin şifa uygulamalarını içermez. Örneğin, çay, kahve, patates gibi o dönemlerde bilinen ürünlerden kitapta sözedilmez. Eserin bazı yaprakları da sanırım kaybolmuştur. Zira, bölüm (fasl) numaraları birbirini takip etmemektedir. Eser, esasen İslam ve Yunan hekimlerinin uygulamalarına

¹ Yazma eser, yaprak: 3b.

² Yazma eser, yaprak: 3b.

³ Yazma eser, yaprak: 16a

⁴ Yazma eser, yaprak: 3a.

⁵ İstanbul Müftülüğü Şeri Siciller Arşivi, Ahi Çelebi Mahkemesi 240, 34a-b. İstanbul'da Müftülük Arşivi'nde saklanan vakfiyede Süleyman ağa şöyle tanımlanır: '*sâhibü'l-hayrât ve râğibü'l-müberrât fahrü'l-emâsil ve'l-akrân ser-mive-i hassa el-Hacc Süleyman ağa.*' Süleyman ağa, biriktirdiği 3.000 guruşu herhangi bir maddi karşılık ummaksızın (hasbetenlillahi teala) Çavuş'ta yaptırdığı medrese ve kütüphanesi için vakfetti. Osmanlı arşiv belgelerinden kasabada bir medresede Çavuşlu bir müderrisin burada İslam dini üzerine dersler verdiği anlaşılıyor. Ayrıca, müderris burada öğrencilere arapça, farsça, mantık, edebiyat ve tıp üzerine dersler vermiş. Bu tıp kitabının bir şekilde bu külliye de okunduğu anlaşılıyor.

⁶ Kasabalı birkaç kişide vakıf temellük mührü olan bu yanık veya eksik arap harfli yazma kitaplardan bulmak mümkündür. Ama bunları görmek ve incelemek çok zordur. Bu kütüphaneye ait kitapların tam bir listesini sunmak hemen hemen imkansızdır. Elyazması Kur'an-ı Kerim'ler ve Hac ziyaretinde okunacak dualar varmış. 1873 yılında Konya vilayetinde bulunan kütüphanelerde kitap sayımı yapıldığı zaman bu kütüphanenin sayımı yapılmamıştır.

dayanmaktadır. Yunan hekim ve felsefecilerinden Galenos Klaudios'un (İslam yazmalarında: Calinus) adı sıkça geçer.⁷ Bu hekimin uygulamalarına atıfta bulunulur. Diğer biri İstanköylü hekim Hippokrates'dir (İ. Ö. 460-377). Onun adı İslam kaynaklarında Bukrat veya Bokrat olarak geçer. Onun uygulamalarıyla ilgili atfı bu yazmada bulmak mümkündür.⁸ Başka biri Süryani hekim İshak bin Huneyn'dir (öl. Bağdat 911)⁹. Diğer iki hekimin ismini anmak gerekir: Kelb hekim¹⁰ ve Hekim Mayesti.¹¹ İslam hekimlerinden Muhammed bin Zekeriyya (Türk hekim 854-932, diğer adı: İmam-ı Razi),¹² Ebu Ali,¹³ Celaleddin Hacı Paşa,¹⁴ Temîmi,¹⁵ Zuheyre,¹⁶ ve Kâmil es-Sayî'dir.¹⁷ Hacı Paşa'nın *Müntehab-ı Şifa'sından* alıntılar olduğunu da belirtelim.¹⁸

METİN

(v.1b) Bismillahirrahmanirrahîm

El-hamdü li-men **ibda'i'l-a'râz ve'l-cevâhir ve evda'i'l-menâfi' fi'l-nebâtât ve'l-a'kâkir** ve's-salat ala nebiyyihi MUHAMMED Ekrem el-kabâ'il ve'l-a'sâir ve ala alihi ve ashâbihi el-mütemessilîn bi'l-evâmîr

AMMA BA'DÜ bilgil ki bu ilm-i hikmet gürikli ilmdir Kur'ân'da ve hadîsde buna işaret çokdur. Netekim Hak Teâlâ **külû ve's-şarabû ve lâ tûsrifû**¹⁹ karın doyduktan sonra yemek isrâfıdır. Kale RESULALLAH sallî allahü aleyhi ve sellem **el-mi'detü beytü külli dâin ve'l-himyetü ra'sü külli devâin**²⁰ ya'ni her marazın mi'de evidir ve sakınmak sağlığın başıdır.

⁷ Yazma eser, yaprak: 1b, 18b, 19b, 20b, 24a, 25a.

⁸ Yazma eser, yaprak: 16a.

⁹ Yazma eser, yaprak: 15b.

¹⁰ Yazma eser, yaprak: 19a.

¹¹ Yazma eser, yaprak: 18b, 19b, 21a.

¹² Yazma eser, yaprak: 3b, 4a.

¹³ Yazma eser, yaprak: 5a, 8b, 12b.

¹⁴ Yazma eser, yaprak: 3b.

¹⁵ Yazma eser, yaprak: 3b, 4a.

¹⁶ Yazma eser, yaprak: 7b.

¹⁷ Yazma eser, yaprak: 12b.

¹⁸ Zafer Önler, *Müntehab-ı Şifâ I, Giriş-Metin*, Ankara 1990, Türk Dil Kurumu yayınları. *Müntehab-ı Şifâ, Sözlük*, İstanbul 1999, Simurg yayınları.

¹⁹ *Kur'an, A'raf suresi 31*. Yüce Allah: 'Yiyiniz, içiniz ama israf etmeyiniz' buyuruyor. Ayet ve hadislerin tespitindeki katkılarından dolayı Prof. Dr. Mehmet Şeker'e teşekkür ederim.

²⁰ Hz. Muhammed: 'mi'de bütün hastalıkların evi ve perhiz her şifanın başıdır' dedi. Bu söz hadis olarak aktarılıyorsa da güvenilir hadis kaynaklarında bunun hadis olmadığı ve Haris b. Kelde

HİKÂYET Harun er-Reşîd vezirine bir nasrânî tabîb su'al eyledi. Kitâbımızda tıbb ilmi anıldı mı dedi. Vezir bu âyeti okudu ve peygamberin dahi ilm-i tıbb andı mı dedi. Vezir bu hadîsi ayıtdı **vallâhi mâ terake kitâbüküm ve lâ nebiyyiküm bi Câlinusi tibben**²¹ ya'ni Tanrı'ya and içerim ki Kur'an ve hadîs her birin beyan etmiş ki Calinus tıbbına hâcet kalmamış dedi. Ve bir hadîs dahi buyurur **el-'ilmü 'ilmâni 'ilmü'l-ebdâni ve ilmü'l-edyâni**²² ya'ni ilm ikidir biri beden ve biri din ildir. Evvel beden ilmin andı. Zirâ din hâsıl olmaz, beden sağ olmasa. Zirâ hasta kişinin fikri dahi hastadır (v.2a) ve bir hadîs dahi buyurur **inne li külli dâin (devâün) ve izâ esâbe'd-dâü'd-devvâe berie bi iznillahi**²³ ya'ni her derdin devası vardır. Kacan erişse şifa bulur Allah izniyle.

HİKÂYET Musa a'rem bir gün başı ağrıdı. Beni İsrâil'den bir cemâat sordular ve hem devâ söylediler. Bizler isti'mâl eyledik hoş oldu dediler. Musa a'rem ayıtdı ben isti'mâl etmezsin belki tevekkül eylerin dedi. Hak Teâlâ 'itâb etdi **etürdü (en) tubtile hikmeti bi tevekkül**²⁴ ya Musa dedi dilersen senin tevekkülünle benim hikmetim batıl ola. İsti'mâl etmezsen başın ağrısı gitmez dedi. Musa a'rem ol devâyı isti'mâl eyledi. Baş ağrısı gitti.

HİKÂYET Beni İsrâil'den bir kavm peygamberlerine şikâyet etdiler. Oğlanlarımız çirkin doğarlar. Cevap verdi ki dört aylık olıcak avratlarınıza ayva yedirin dedi ve hem yedirdiler güzel oldu.

Dört aylık dediginde sır budur ki bazı hekimler ayder. Erin menisi avratın menisi rahimde iki هفته uyuşmuş kan gibi olur. Üçüncü هفته bir bare et gibi olur. Bir aydan ta kırk güne degin er oğlan endâmı tamam olur. Ve kırk günden elli güne dek kız oğlan olur. Ve iki kırk tamam olıcak hareket eder. Er olursa kız olursa iki ay tamam olsa hareket eder. Ve ayva yemenin fâidesi ol vakt zâhir olur. Meselâ bir oğlan ki otuz beş günde hareket eder. Üc yetmiş gece vücûda gelür (v.2b) ve oğlan er menisiyle avrat

isimli Arap bir doktorun sözü olduğu ifade edilmektedir Bkz. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut 1985, 2/279, hadis no. 2320.

²¹ 'Vallahi sizin kitabımız ve peygamberiniz tıp konusunda Calinus'a bir şey bırakmamış'. Bu cümle, Harun Reşid'in huzurunda halifenin Hıristiyan doktoru ile Ali b. Hüseyin b. Vâkıd arasında tıp konusunda geçen konuşma sırasında, sözkonusu doktorun söylediği bir cümledir. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut 1985, 2/280.

²² 'İlim ikidir, bedenlerin ilmi ve dinlerin ilmi'. Bu cümle yukarıda sözü edilen Hıristiyan doktorun Harun Reşid'in huzurunda geçen konuşma içinde söylediği bir sözdür. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut 1985, 2/280.

²³ 'Her hastahğın bir ilacı vardır ve hastalık, ilacını bulduğu zaman Allah'ın izniyle hasta kurtulur'. Nesâî, *Es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut 1991, 4/369, hadis no. 7556.

²⁴ Yüce Allah: 'Sen benim hikmetimi (tedavi için yarattığım şeyleri kullanmayarak sadece bana tevekkül ederek) iptal mi etmek istiyorsun?' dedi. Bu cümle ayet değildir ve bir hadisin şerhinde anlatılan İsrailî haberlerde geçen bir sözdür. Bkz. Abdür-rauf el-Münâvî, *Feydü'l-Kadîr*, Mısır 1356, 3/238 (Suyûti'nin *El-Câmiü's-Sağîr* adlı eserindeki 3272 numaralı hadisin şerhi).

menisinden olduğuna Kelâm-ı Kadîm delâlet eder. Kâlellâhu Teâlâ **innâ halaknâ'l-insâne min nutfetin emşâcin nebtelihi fe ce'alnâhü semî'an besîrâ**²⁵ Adem oğlanların yarattık nutfeden ki karışmıştır er menisiyle avrat menisinden. Bes anı işidici ve görücü kıldık. Eger er menisi dökülse doğan oğlan er olur. Ve eger ikisi bir dökülse hünsa olur. Anda hem er ve hem avrat endâmı olur. Bu gâyetde az vâki' olur. Ve eger avratın menisi kuvvetli dökülse kız olur. Bu söz hukemâ sözüdür **(la)**²⁶ **ye'lemü (men fi's-semâvâti ve'l-ardî'l)-ğaybe illa'l-lah.**²⁷ Her kimse ki vücûda gele eceli mukadderdir. Tabiat muktezasınca **izâ câe ecelühüm fe lâ yeste'hirüne sâ'aten velâ yestakadimûn.**²⁸ Eger demevî olsa yani hararet ve rutubet asıldır. Gâlib olsa ömrü uzun ola. Safradan ki anın mizacında hararet ve yubuset gâlibdir ömrü uzun ola. Balğamî ki mizacında burudet ve rutubet gâlib ola ömrü uzun ola. Sevdavî ki mizacında burudet ve yubuset galibdir. Asl budur ki sebep-i hayat rutubet ve hararetdir ve sebep-i mevt burudet ve yubusedir. Hararetle rutubet demevîde çok olur. Anın icün ömrü uzun ola. Bes vâcibdir ki her kişi kendi tabîatın bile ve sağlığın bile. Bir hastalık âriz olcak helâk etmeye ta ecel-i mukadder gelince. Eger hastalık âriz olsa nice gidermek **(v.3a)** ve sağlığı nice sakınmak gerek. **Bu za'îf duâcı bu risâlede elden geldikce beyan etdin.** On bâb mu'teber tıbb kitâblarından mücerreb olanın yazdık.

Fasl-ı evvel ki havalar tedbirinde

Her beden ki vücûda muhtacdır havaya tervih ve tenkide ruh ki rahat eder ve buharın nefesle çıkarır pak eder. Ve gerekdir ki ol hava safi ola bulanık olmaya. Katı issi sovak buhar ve tütün olmaya. Kişinin oturacak yeri dar yerde ve cukur yerde ve divarlar arasında olmaya. Ve sakfı yüksek ola. Ve kapusu gün doğusuna ola. Boyraz yeli eve daim gire. Ve evin ekser yerine güneş dokuna. Ve etrafında yaramaz koku olmaya. Koz ağacı incir ağacı olmaya. Eger şimal tarafında dağ olsa şekli Karahisar Akşehir Kütahiyeye'dir ahâlisinin mizacı sahihdir. Muhtelif hastalık olmaz. Dağ mağrib tarafına düşe eyüdüdür. Maşrik tarafı dahi hayırlıdır. Mağrib yelinden yüksek şehirlerin mizacı sovak ve sağ olur. Ve eger taşlı ve kır olursa bedeni muhkem eder. Mütgayyir olan havaların şerrlîsü oldur ki humma-yı veba ola. Sebeb oldur ki havalar azar şol egrek sular azdığı gibi. Anun sebebiyle ervahı ahlat dahi azar. Bir kaç dürlü arnîh* hasıl olur. Hasab ve kabarcık ve yumurcak ve istima. Kacan bilürse evvel kan alalar. Ve yenicek müşhil içeler. Hıyar-ı şenbih ve terengübin-i kebb. Eger bedene hılt galib olmuş olsa **(v.3b)** müşhil içmeyeler. Belki mizaca itidal getüre. Şarab-ı hummaz ve şarâb-ı rumman ve şarâb-ı sandal ve şarâb-ı tuffah ve şarâb-ı verd-i rutri ve şarâb-ı razıyan ve şarâb-ı limon ve şarâb-ı sirkengübin. Her gün içeler. Tatlu yemişlerden ve helvalardan ve

²⁵ *Kur'an, İnsan suresi* 76/2. Allah'Doğrusu biz insanı imtihan etmek için nutfeden (sperm) yarattık ve nu işici ve görücü yaptık' buyuruyor.

²⁶ Parantez içindekiler yazma eserde yazılmamıştır.

²⁷ *Kur'an Neml suresi*, 27/65 'Göklerde ve yerde Allah'tan başka kimse gaybı (Allah'ın gizli ilmini) bilmez.

²⁸ *Kur'an, Yunus suresi*, 10/49 'Ecelleri gelince onlar, ne bir an geri kalırlar ne de öne geçerler'.

cimadan ve tiz fesad olur gıdalardan balık ve süd ve yogurt gibiden gayet sakınalar. Ve çok hareket etmeyeler. Ve hammama çok girmeyeler. Latif gıdalar yiyeler. Tavuk ve kuzu eti gibi. Anason ve hatun tuzluğun ve turunc suyu. Bunları daim taâma katarlar. Ve yemişlerde alma ve ayva ve emrud ve ekşi nar ve turunc eyüdüdür. Bazı hukemâ vebada turunc yeyilmek havanın şiddetin def' eder demişler. Muhammed bin Zekeriyya HÂVÎ kitabında bir ulu hekimden rivayet etmiş ki bizim zamanımızda tâfün oldu işbu devayı her kime verdik Allah izniyle halas buldu. Ol deva budur. On dirhem sabır ve beş dirhem za'feran ve beş dirhem murr. Yumuşak dögeler ve karışdıralar. Her gün buçuk miskal bir kadeh alma şarâbiyla iceler. Ve Celaleddin Hacı Paşa HAVAS'dan zıkr etmiş. Bizim zamanımızda tâfün oldu. Sirkengübün her kime verdik Allah izniyle halas oldu. İRŞAD kitabında Temîmi derler andan bir hikayet etmişler ki meger Hindistan'da bir ağaç vardır. Ol ağaca üdü'l-keder derler. Ve anın şarâbın düzerler. Her kimse içer bu hastalıktan halas olur bi izni HUDA (v.4a) Temîmi ayder bunu işitdim. Daim talebinde oldum. İmam-ı Razî kitabında bir şarâb buldum üdü'l-keder budur demiş. İtimam etdim. Süleyman bin Davud yazdı. Bazergânlar eline verdi. Hindistan'dan ol ağacı ve nüshasını getürdüler. Bir ratl kafur bir buçuk ratl koruk suyu ekşi nar suyu tatlu nar suyu bir ratl yaş tarhun suyu buçuk ratl ekşi alma suyu bir ratl razyane künki kab-ı ban olmuş anason ve ak gül ve kızıl gül yabrağı. Her birinden sekizer dirhem ak tebaşir kil-i mahtum on ikişer dirhem kızıl boya iki dirhem tursus iki dirhem sibistan buçuk ratl beladır-ı kara sekiz dirhem unnab ve erik yetmiş ikişer dirhem ve arınmuş terengübün buçuk ratl şeker iki ratl ak sandal ve kızıl sandal dögülmüş temirhindi. Her birinden buçuk ratl ve dilki üzümü suyu kaynamış ve süzölmüş otuz altı dirhem cekirdegi çıkmış sumak otuz altı dirhem razyane suyu kaynamış ve süzölmüş buçuk ratl kabuğı gitmiş mercimek otuz altı dirhem. Ol tencereye altı ratl su koyalar andan sandal tursus boyayı yumuşak doküb bırağalar ve azrık od yakalar baki edviyeleri üzerine bırağalar. Al şeker ve kafur ve tebaşir ve sıkılmış suları ta ki iki bahşı gide bir bahşı kala indüreler (v.4b) sovdular. El uralar ovalar şüzeler andan evvelki sıkılmış suları katarlar. Ve sirke ve şeker kata ve odda azrıca kaynadalar. Kübken alalar bişüreler. Şarab kıvamı gibi ola. Andan kâfuri tebâşiri evvel şarâbdan katub ezeler merhem gibi. Andan baki şarâbı katarlar karışdıralar. Hacet vaktinde mizaca göre vereler. Üc direndem on direme varınca isti'mal edeler. Nâfi ola inşâallahu teâlâ.

Fasl-ı sani gıdalar tedbirindedir.

Münasib gıdalarda şol kadar yemek gerekdir ki kuvvet-i sakiliyye ve ahlığı gidere. İri buğday etmegi ve erkek şişek eti oğlak ve kuzu ve embuzuğ ve gögercin ve keklik ve yavri kaz ve yumurta ve tereyağı ve sağ yağı. İştihâ gelmeyince taâm yemeyeler. Ve yedikden sonra katı hareket etmeyeler. Bir iki kadem arkun arkun yürüyeler. Taâm mi'dede karar ede. Evvel latif taâm yiye. Sonra galiz yiye. Yaz gününde sovurub kış gününde iscak yiyeler. Üzüm incir alma ayva emrud şol yemişler ki kabz eder sonra yiyeler. Kavun hiç bir gıda ile yemeyeler. Fesada ve birer ekşi nesnelere yemege adet etmeyeler ki tiz kocaldır ve sinirlere ziyan eder. Gevdeyi kurudur. Tuzluyu çok yemek bedeni kızdırır. Arık eder. Tatlu taâmlar gevdeyi kızdırır. Mi'deyi süst eyler.

Tatsız nesnelere gönlü taâmdan keser. Tuzlu (v.5a) yiyen kişi ziyan göre. Safra mizaclu kişinin gıdası erik aşısı isfanah aşısı nardek kabak her taâm ki ter ve sovuğdur. Demevî mizaclu kişinin gıdası mercimek aşısı ve koruk aşısı unnab limon aşısı ve her taâm ki kan galebesin sakın eder. Belki keser. Balgamî mizaclu kişinin gıdası şalgam nohud aşısı birinc aşısı. Balgamı keser. Sevdavî mizaclu kişinin gıdası semiz koyun ve semiz tavuk ve her taâm ki tabiatı ter tutar.

Bab iki taamı ki bir arada yemeyeler reva degildir anı beyan eder.

Yogurd ile balık ve yumurda ile balık ve ekşi nesne ile süd ve yogurd yemeyeler. Yaş yiyüb üstüne üzüm yemeyeler. Ve her nesne yiyüb üstüne üzüm ve enar yemeye. Çok açlık gecüb taâma yetiŕecek çok yemeyeler ki helaka sebebdir. KANUN kitabında Ebu Ali ayder bir kavim gördüm çok aç ve susuz kalmışlar. Sonra yemek buldular. Ziyade yediler ceddleri helak oldular.

Fasl-ı salis sular tedbirindedir

Eyü sular oldur ki tatlu evsâfı ola ve tizcek sovuğa. İrmak suyu iri toprak üzerine aka ve gün doğusuna aka ve şimal tarafına aka ve yüksek yerden alçak yere aka ve üstü acık ola. Eger ırmak suyu bulunmazsa bınarlar suyun içeler. Mizacı sovuğ kişiler taâmdan sonra iki saat gecmeyince su içmeye ve mizacı issi kişi (v.5b) yarım saat gecmeyince icmeye. Meger mi'desi gayet issi ola. Ve sulu yemiş yiyüb hareket edüb ve cimadan sonra hammamdan çıkup ve hammam içinde su icmek ve sovuğ nesne icmek ve mi'de hakiken ve oric acmak çok su icmek katı ziyandır der. KANUN kitabında ayder bir kavim Nil suyun mebalig'iyle dört dürlü sıfat vardır biri çıktığı yer gayet ırakdır ikinci derin akar derler üçüncü toprağı eyüdü derler dördüncüsü kiblede şimale akar. Ve tüccardan işitdik ki tatlu ve yeyinidir muhtelif suların kankısı yeyinidir. Bilmege tarik her birine birer bare banbık ısladalar. Beraber ola. Gayetde kurutulduktan sonra çekeler. Kankısı hafif gelürse anın suyu hafifdir ve yağmur suyu dahi hafifdir. Lakin tiz taaffün eder. Ve kuyular suyu bunlara benzemez icmemek gerek.

Fasl-ı rabi hareket eylemek beyanındadır

Hareket şol vakit ederler ki gıda tamam yerleşmiş ola. Mi'dede ve bakarda hiç nesne kalmaya iştiha-yı gıdaya meyl eder. Ol vakit itidalle hareket eder. Gevdeyi kızdırmağa başlamaya. Bunun gibi hareket bedeni eyü eder. İştiha-yı icra azayı kavî ve yumuşak eder. Çok hareket eylemek katı derlemek ziyan eder. Azayı zaif eder. Balgamı arturur. Hıltları ham kılar. Adamı göden eder. Arkun arkun gevdeyi ovmak adamı semirdir. Yaramaz hıltları giderir (v.6a) Sütme ve kakinmek gevdeyi kızdırır ve gussayı sovidir ve her uzvun berekâtı vardır. Kacan ki edle ol uzvudan yaramaz hıltlar gider. Tendürüst olur. Ata binmek ki haddin aşmaya çok mad'ı adamdan giderir. Beden süstlüğün adamdan giderir.

Fasl-ı hamis uyku tedbirinde

Uyku ki mu'tedil ola semirdir ve zeyrek eder. Uykunun eyüsü muttasıl ola. Arasında kuşaklık olmaya. Taam sinmege sebep ola. Eger gündüz uyumak dilese kuşluk

vaktinde uyuya. Evvel sağ yanına biraz yata. Badehu sol yanına çok yata. Andan sağına döne. Eger arka üstüne yatsa taâm eyü hazm olur. Arka üzere yatmak yaramazdır. Yaramaz hastalık getirür. Çok uyumak ki hadden geçe adamı gevdeden eder. Dimağı ağır eder ve daim uyanık dimağı kurudur azdırır gıdayı sindirmez. Gündüz uykusu ki ziyade ola bedeni kâhil ve benzini sarı eder. Ve taâm senirmez ve akıl künd eder. Eger adet olsa az terk. Tokla uyumak göze ziyandır.

Fasl-ı sadis istifrağ tedbirindedir

Eger tabiat kabz olursa yağlı şorba içe ya benefse ya besabih şerbeti içe. Ya eriği temürhindi ile ısladalar biraz kâtûnâ luâbiyle iceler. Ya tergübin ya serhoşt iceler eger anlar olmasa şaf ya yumuşak hukne edeler. Eger çok gecerse sumak ya nardenk ya koruk ekşi yiye ya alma ya ayva ekşi yudıra. Eger mizacı sovk ise aşına sakız ve darcını (v.6b) ve kimyon ve dar-ı fulful ve üd katarlar. HAVÎ kitabında ayder tabiat kabz olsa yaramaz hastalık olur. Sancu gibi kulunc gibi südde olur. Benzi sarardır. Bedeni sakil eder. Gerekidir ki tabiat daim yumuşak ola ta ki bu zahmetlerden emin ola bi-iznillahi teâlâ

Fasl-ı sabi' hammam tedbirindedir

Eyü hammam oldur ki evvela havası mu'tedil suyu tatlu ola. Borsuma hammam bedeninin hıltların giderir. Gicimik ve cıbanlara faide eder ve sivilceleri giderir ve ham hıltları bişürür ve azgunluğu giderir ve uyku getirür ve azayı süst eder ve tohme olmuş ve cirehatlu ve sınığ olan kişiye ziyanı çokdur ve çok oturmak osan getirür ve yürek uyanmak getirür ve gussalandırır ve cima kuvvetin giderir ve iştiha-yı taâmdan keser. Kacan gevde içinde gönül melul olanın çıkmak gerek ve kalın don giymek gerek. Hammama vardıkda taâm yiyüb tokla varmayalar ve az yiyüb varalar. Cıkıcak dinlenüb yeye. Yemek adamı semirdir lakin südde eder. Meger taâm sine. Andan sonra acıla girmek müdn arık arık eyler kurudur. Semiz adam çok dirilince otura ve arık mizac kuru kişi az otura ve mu'tedil çok döküne. KANUN kitabında ayder hammam icinde issi su icmek egerce sovidir dimağa ve yürece ziyân eder. İki dürlü renc getirür. Birisi mesel ve biri sovk nesne egerce ki (v.7a) dimağa ve yürece ziyân eder. Ve sovk suya gir kavi eyler. Gönlünü ferah eyler. Bedeni za'if kişi girmeye. Kuvvetli yigid olana revadır. Bîr olana ve tıfil olanlara sovkda yaramaz. Meger ki ishal ve nâzle ve zekâm olmaya. Eger zaruret olursa öyle vaktinde gire. Cermik ki yerden çıkan issi sudur balğam azar ve uyuzu giderir. Diz ve bel ağrısın giderir.

Fasl-ı samin cima tedbirindedir

Taâm mi'de cigerde sindirdikten sonra cima etmek gerek. Şehvet kavi olıcak ve beden mu'tedil olıcak etmek gerek. Eyü cima oldur ki akabince beden yeni ola. Büyük gibi cima çok hastalık ki sevdadan ve balğamdan ve kandan ola gidere gussayı ve kâkı'ı giderir ve fasid fikirleri giderir. Gönlü şad eder. Kacan tavakan olsa tavakan halet-i ıstırare derler yani bir mertebe cimaa müştak olmağa derler ki meni galebe ede. Cima etmemek yaramaz hastalık getirür. Baş cenzinmek göz kararmak gevde sakil olmak

haya ve beziri şişmek ve diz ve bel ağrısının götürür. Gene cima edicek giderir. Amma çok cima etmek ve bî vakt cima etmek göze ve sinirlere ziyan eder ve kuvveti sakıt eder. Ve gönlü tama eylemez eder. Gevdeyi kurudur. Ve kılı çok bitürür ruhaniyyet eksik eder. Ac ile ve susuzlu ve tokla (v.7b) ve hammamda kan aldıkda ve uyku etdükdde ya katı kusmakda ya tebevüül edesi gelüb ya katı rih gelüb yabana yani ayak yoluna oturacağı var iken cima etmek demektir cima etmek yaramazdır. Elli yaşında avrata ya küçük kıza ya çok vakit cima olmadık avrata ya hastaya ve oğlan doğurmuş avrata yaramazdır. Ve cirkin avrata cima etmek şehveti ve cima arzulanı za'if eder. Zuheyre kitabında hayza ve lohusa avrata cima etse doğan oğlan cüzam olur el-ıyazbillah. Cimada eyü şekil evlâdır. Mahbube ve genc ve avazî gögcek ola. Avrat arkası üstüne yata. Er kişi üzerine cıka. İki uyluğunu getüre sü kud-ı vakarla muradın yerine getüre. Avratı kendü üzerine çıkarmaya ziyandır.

Fasl-ı tasi yaz ve yay ve güz ve kış tedbirindedir

Baharın tabiat mutedildir. Ne gayet issi ve ne gayet sovuuktur. Bu fasılda kan almak müşhil icmek ve kusmak eyüdüdür. Ve şol nesnelere ki gevdeyi katı kızdırır ter eder. Koyun eti ve katı hareket ve çok hammama girmek ve tatlu acı ve tuz ve tez nesnelere yemek yaramazdır. Ve şol gıdalar demevî mizaclu kişiye dedik anları yemek gerek. Yeyük mizac issi ve kurudur. Bu fasılda hareket yaramazdır. Sakin ve rahat olmak gerek. Şol gıdalar ki bedeni kururdur ve kızdırır. Yememek gerek (v.8a) ve münâsib gıdayı dahi az yemek gerek. Yaş yemişler erik ve hıyar ve karbuz çok yemek sonra şekerle düzülmüş sirkengübün icmek gerek. Ve eski kettân bezi giymek kusmak hacet olursa kusmak gerek. Şol gıdalar ki safravî mizaclu kişilere dedik anı yemek gerek. Güz mizac-ı sovuuktur ve kurudur. Bu fasılda çok cima etmemek gerek. Gevdeyi kızdırır. Nesnelere sakınmak gerek ve baş acmamak gerek. Zükâm ve nevâzil eder. Mu'tedillere girmek gerek. Şol gıdalar sevda mizaclulara dedik yemek gerek. Kış mizac-ı sovuuk yaşdır. Körtüklü ve panbıklı kaftanlar giymek gerek. Bu fasılda gıdaların galiz yemek gerek. Herise ve dane-i birinc hamırlı rişte ve birincle kişverilmek şalkam aşu yemek gerek. Ve kebab ve biryân ve kuşlar eti ve issi tereler kerdeme kerfeş bu denlü münâsib gıdalardır. Kusmak ziyandır ve müşhil icmek ziyandır. Meger zaruret ola.

Fasl-ı aşir hastalıklardan doğurmuşlar ve hamile ve lohusa hatunlar tedbirindedir

Hastalığa tura nâkîh derler gevdelere zaif olur kanları ve canları az olur. Matbıka ki ağır hastası derler dirildikten sonra üç gün sakına ve hastalığından sakındığı gibi et yemeye ve kakmaya ve hareket etmeye. Tavuk boynu ve kanadı oğlak ve kuzu bacası ve boynu ve bunların eti hemişe sağken yediği gıdası alma ve limon gül ve nilüfer şarâbları münâsibdir ice (v.8b) aclıktan ve susuzluktan sakına. İsside ve sovuukda çok yemeye.

Hamile ve lohusa hatunlar tedbirindedir

Avrat hayz görmez olsa ve gönlü dönmeğe başlasa iştihası taâma az olsa ayva şarâbı ve alma şarâbı vereler. Ve sakız ciynedeler. Ve eyü nesnelere yiye. Ve erkek şişek

etin yiye. Ve yemişlerde ayva ve alma ve enar ve emrud yiye. Gıda çok yedirmeyeler. Katı ve tiz ve acı nesnelere sakınalar. Ve kan aldırıp müşhil içirmeyeler. Eger oğlan düşer deyi korku salar sulu yemişler yemiye. Ve şarâblar içmeye. Ve hammama girmeye. Macun ve misk ve müferrih yakut yedireler. Ve tabiatın yumuşak tuta. Kabz olmaya. Oğlan burısı zahir olsa hammama girmeyeler. İssi su içine gire. Arkun arkun hareket ede doğunca kadar. KANUN kitabında Ebu Ali ayder dört barmak uzunu yerden göbeğin kasalar yumuşak yünden olmuş iple bağlayalar. Bir bezi zeyt yağına batıralar. Göbeği üstüne koyalar. Andan sonra enzerut ve demülaveyn yumuşak dögeler eleyeler göbeği üzere az az dökeler ve tizcek bedeni tuzlu suyla yuyalar. Evvel suya buy ve güyegu ot ve sumak ve kıst-ı besâdic-i hind ve azrık tuz katalar. Sakınalar ki yurken ağzına ve burnuna tuz gitmeye. Sonra yine olıcak suyla yuyalar eger bedeninde cürük ve yaşlık olursa tuzlu suyla yuyalar. Yine olıcak suyla yuyalar. Dırnak kesilmiş barmağla gözüne zeyt yağı tamladalar (v.9a) Kacan göbeği düşse yarşak isfidac ekeler. Dört gündün sonra bağırda saralar. Uzvun yerlü yerinde koyalar. Katı dutmayalar. Barmak ucuyla dutalar. Gözün bir bare harirle daim sileler. Emzüren hatun latif gıdalar yiye temmet.

Fasl mi'de ağrısın beyan eder

Burunc dahi dürlü dürlüdür. Şol ki çok vaki olur. Anı yazdık. Mi'de sarılığın issiden olsa hılt olmasa alamet oldur ki susıya ve tütünlüğünde ve taâm mi'desinde az hic gönlü taâm dilemeye. Ve ağız kuruya. İlac oldur ki gül şerbetin ve ayva şarâbın vereler. Sıfat budur yüz dirhem ayva suyuna elli dirhem şeker katub kıvam edeler bal gibi. Gıdası nardenk sumak zirişk aşısı ola. Katı sovak su içmek eyüdüdür. Evvelki issidendir. Ve kuru safra maddesi birle ola. Alamet oldur ki ağzı acı ola. Gönlü bulana. Kusacak safra çıka ve kârûrede az safra görüne yani saru yel ola. İlac oldur ki sikencübün birle kusduralar ya sovak suyla kusa ve saru helile matbuhun vereler. Gıdası nardenk ya zirişk ya sumak aşısı ola. İsfanahla eger mi'de sayruluğu issidan ola hıltla ola. Alamet-i iştihası miyane ola. Gönlü bulana ve ağzından yaracık gele. Hassa açıklıktan ola. İlac evvel kusduralar vereler. Sonra helile bururdesin vereler. Eger bulunmaya güleğübün vereler tebâşir birle cevâriş-i üd vereler (v.9b) Sıfat budur mastaki iki dirhem zencebil za'fıran birer dirhem üd beş dirhem besbase zerbonad ikişer dirhem şeker iki yüz dirhem şarâb-ı reyhan yüz dirhem. Evvel şekeri şarâb-ı reyhan ile kaynadalar. Andan edviye karışdıralar ve cevâriş mastaki dahi eyüdüdür. Sıfat budur mastaki altı dirhem yumuşak dökeler eleyeler. Yüz dirhem erideler anasonla kaynadalar. Mastaki üzerine sacalar mermer üzerinde dögeler sovuva. Adetce keseler. Eger hastalığı sovakdan olsa alamet oldur ki yemegi hazm eylemeye ve anın mi'desinde ekşiye ve ekşi kekre ve karın yumuşak ola ve yellene yemeğe iştihası az ola. İlac oldur ki mi'desinde mastaki yağın dörteler cevâriş mastaki ve cevâriş-i üd vereler. Gıdası issi otlarla kalye ola ve kekklik ve cil ve serce olursa gayet eyüdüdür ve eger hıltla olursa alamet oldur ki gönlü yemek dilemeye ve eger ekşi dileye ve tiz dileye ve gönlü bulana ve susamaya ve karnı yellene ve ekşi kekre ve gâh gâh balğam kusa ve benzi ak ola ve set ola. İlac evvel mi'desin erideler hubb-ı ayâcla iki dirhem turb bir dirhem vereler ve issi cevârişler

yedireler. Gıdası kuşlar eti ola. Mi'de ağrısın sebebi budur ki mi'dede yüz hılt dirilmiş ola yel yel ola. Alamet oldur ki ekşi kekre ve encikrecun mi'desi ağrımağa başlıya sol yanında talak üstünde kara kara ola. İlacı tarvi (v.10a) kızduralar issi issi mi'denin üstüne basalar ve biraz yürüdele ve cevârişler vereler. Zubre ve kerefiş tohum ve zencebil ve darçını sezab. Bunlar külu ola. Günlük ve kemnûn ciyneyeler. Gıdası kuşlar eti ola.

Fasl dürlü dürlü ic gecmegi beyan eder

Hılfa tez ermekliğine derler ve karın gecmegine hekimler derbe ve hılfa derler. Burunc dahi çok dürlüdür mi'de süstlüğünden olur. Alamet oldur ki karını gece susamaya ve mi'desinde müteğayyir olmaya ve issilik az ola ve kekre ve kusmağında balğam gelmeye. İlac oldur ki issi cevârişler yeye. Cevâriş-i mastaki ve cevâriş-i anber gibi gıdası kalye ola. İssi otlâ üzüm aşî dahi eyüdüdür. Ve su yerine mai'l-asel ice. Ya alma şarâbın içe dahi karın gicimigi vardır balğam calğandığında olur. Alamet oldur ki ağzında yaracak ola. Ve gönü bulana. Ve kusdukda balğam bile kusa. İlac oldur ki kusduralar sefercel memsik vereler. Sıfat budur. Ayva ikiyüz dirhem eriyince bişüreler dögeler elekden gecüreler yüz dirhem bal katalar bişüreler ta ki akide ola. Andan sonra zencebil dar-ı fulful her birinden dört dirhem kerefiş nanhuvah birer dirhem za'feran iki dirhem. Gıdası cil et kebab ya keklük ya gögercin eti ola. Kalye eyüdüdür. Sudan berhiz ede. Bir dürlü dahi karın gicimigi vardır. Mi'deden tizcek mâsik za'fılgından. (v.10b) Alamet oldur ki yemek yiecek ağır ola ve tizcek yavlak ağır ola. Hassa ki hareket eyleye. Sanasın ki taş vardır ve birleşmiştir. İlac oldur ki harnub cevâriş yiye. Gıdası evvelki yemek ola. Amma bir karın gecmeki dahi var. Mi'deye safra dökülür. Sebeb oldur ki mi'dede ve gevdede safracuk olur ve tabiat diler ki ol gevdede ve mi'deden safrayı men ede. Alamet oldur ki issi vakt istimalar neden sonra ola. İssi ot çok yemekden ola veya sırf pihi içmekden ağrıya. İlacı oldur ki müşhil vereler ve nar suyun şekerle iceler. Kacan derilse karın yağlıyalar nardenk kurudalar vereler ve sığır yogurdu ayvanın taglıyalar vereler ve sündül-i şarâb birle kars tebaşir vereler ice. Gıdası nardenk karub aş ede. Bir karın dahi gicimiki vardır sevdadandır. Sebeb oldur ki sevda mi'deye dökülür. Alamet oldur ki taâm çok dileye ve mi'desi kazıma ve ısırgana ağzı dadı ekşi ola. Yemek yiecek karın bağlana. İlacı oldur ki baş damarında kan alalar ve matbuh aftimun vereler ve talağın ovalar. İssi nesne üzerine basalar. Gıdası kalye ola ve bir karın gicimigi dahi vardır. Hekimler ana dimağ derler. Sebeb oldur ki başından olur mi'deye iner. Taâm fesada verir. Ve ol dimağın mizacı azmaktandır. Birisi burun delüğine ve biri mi'deye iner. Alamet oldur ki uykudan (v.11a) sonra biraz işlerine bağlanırsa ta ol işlediği vakit olunca. İlacı oldur ki dimağın erideler hubb-ı ayâric vereler ve mizacın salâha getüreler. Haşhaş şarâb vereler. Sıfat budur ki yüz dirhem baş haşhaş dögeler kesr edeler kaynadalar ta ki bişe süzeler suyuna şeker katalar kıvama getüreler. Gıdası yavru eti ola. Amma bir karın ağrısı dahi vardır hekimler ana kebed derler. Oldur ki kan gece zorsuz ve zahmetsiz ol kan ki karından gelür et suyuna benzer ola hiç ağrımaya ağır olmaya. Eger bu gelen nesne azrık olsa sonra dahi feterek gelse ol gelen seyhi derdine benzer olsa eger burunc susuzluğa sabr etmekten olsa alamet oldur ki öyken arık ola ve ten

arıya ve bağı ıssi ola ve bağırsağından ağır olmaya. İlacı oldur ki kil-i ermeni ve kil-i mahtum ve gül kurusu ve mersin tohumu. Beraber dögeler sandan şerbetle icireler. Ve ayva ve enâr ve emrud yedireler. Gıdası nardenk kurudalar tavuk etiyle aş eyleyeler biraz na'ne kata havılcan alma edeler ve kehruba. Kars iki bağa yabrağı suyuyla vereler ice. Sıfat budur kehruba tohumken yani mercan dib beşer dirhem kuzu kulağı tohumu keci ve geyik boynuzu göyünmiş yumurda-i kab ve kil-i mahtum üçer dirhem zam'-ı arabi kavrulmuş sıdık göyünmiş cülmar üçer dirhem ban tohum ak ve lök beşer dirhem (v.11b) tebâşir ve kesire nişasta ikişer dirhem afyun sakız za'firan misk birer dirhem kars edeler. Bağa yabrağı suyuyla şerbet edeler. Şerbet bir kars ola.

Fasl istiska beyan eder

Hekimler burunca istiska derler. Oldur ki adamın gevdesi şiş olur. Üc dürlüdür. Ya etden olur ana lahmî derler ya südden olur ana südde derler. Sıfak karnın elekli şirb arasında ola yelle sudur buna zikki derler. Eger taâm sinmeyüb fesada varırsa ol yel hasıl olsa karn arılmış gibi olsa urcak tabıl otu gibi avaz vere. Ana tabıl derler. İstiskanın ekser sebebi bağırsaklığından olur. Alamet oldur ki benzi ak olur ve karn yorar ve gevdesi şişer. İlac oldur ki bağırn ıssiya döndüre ve ıssi ma'cun vereler felâsika gibi. Sıfat budur. Dar-ı fulful zencebil darcını emlec belilec şaytarac ve zerand medharic zerde cuye babdiye gülmar ıcı hindistan kozu acı husyetti's-sa'leb ki dilki taşığıdır beraber döge eyleyeler. Üc mikdar bal katarlar. Şerbet bir mâzû kadar ola. Güleğübün ve sakız kaynadıb her gün ice. Ve deva-yı türbüd yiye. Sıfat budur. Türbüd bir miskal zencebil bir deng dögeler eliyeler bal ile yoğuralar vereler. Eger bir dirhem ayâric vereler. Revâder ve hubb-ı ravend vereler. Sıfat budur ravend-i cini gafet suyu kasni tohum üçer dirhem arıkun beş dirhem kerefis tohumu bir dirhem mâzeryun on dirhem. (v.12a) dögeler kasni su ile kars edeler. Şerbet heftede iki dirhem heftede bir şerbet vereler. Güneşde oturmak ve ıssi günde ve ıssi kuma yolunmak ve gömülmek eyüdüdür. Gıdası kalye ola. Ve kuşlar eti ola. Az yiye ve etmek az yiye. Beksimed yiye. Razyane ve cörek otu bile ola. Daim karaca üzüm yiye. Hic yaş yemiş yemeye. Ve su yerine mai el-asel ice. Hic suyu icmeye. Her günde nohud kadar tiryak ice. Gayet eyüdüdür. Sikenbic dahi eyüdüdür. Kâmil es-Sayî kitabında ayder yuykuya damah selatusdur* Buruncun üç dürlüsüne bile faide eder. Sıfat budur. Hamama sünbül kardaman onar dirhem ve mukl-ı arzak ve dubkal ve za'feran beşer dirhem ve sabır ve mürr ve günlük ve hubb-ı belesan ve üd-ı belesan ve ladin onbeşer dirhem selence kıst mürr akırkarha ve sefele ve ziravend medharic ikkilülmülk süsen-i deb onar dirhem kızıl gül yağı ve gögercin tersi yirmişer dirhem kısaü'l-hımar ve şahm-i hantal onar dirhem damağların eski şarâb içinde ısladalar. Baki edviyeleri dögeler eyleyeler hubbülban yağıyla cerb edeler. Biraz mum erideler. Mecmuun karışdıralar. Merhem gibi ola. Karnuna yaku edeler. Faide ede. Amma istiska-yı zikkinin ilacı eger ıssılık varsa sikencübün şerbetin vereler. Kasni suyla eger mizacı sovuğsa sikencübün bâzuru vereler ve bir nesne vereler ki karnından suyu gidere. Kacan ıssılık bellü olsa bir gün sikencübün (v.12b) kasni su ile vereler ve bir gün razyane suyuyla sikencübün yedi dirhem hıyarşembii katub vereler. Keş-fes suyuyla turb yabrağın suyu yavlak faide eder. Kâmil es-Sayî kitabında işbu müşhil mücerrebdir. Sıfat

gök süsen dibin dögeler sıkalar on dirhem keci südünü yirmi dört dirhem sabır ıslanmış altı dirhem su karışdıralar yumuşak dögülmüş gögercin tersin iki dirhem bucuk dirhem za'feran iceler. Sarı suyu çıkarır. Ebu Ali hikayet eder. Ben gördüm bir avrat istiska-yı zikki olmuşdu. Turb yabrağı suyun kerefis suyun ıcerdi. Bu istiskadan kurtuldu ve buruncak gıdası kanunu oldur ki az yiye etmegi beksimed ola hamirine razıyane ve genesun* ve nanhuvah katılmış ola. Eger renc sovuklukdan olsa ve eger issilikden olursa arba etmegin beksimad eyleyeler ve birinc etmegi dahi eyüdü. Tavuk eti horos eti geyik eti kalye edeler. Biraz yarbuz ve nane ve hardal bırağub vereler ve sakına sudan gayet sabr ede. Eger hadden gece sikencübin ice. Kâmil es-Sıyâî' kitabında ayder. Eger müşhil ecmege ve yemese bu yakuyı edeler. Tohm-ı hantal ve gök südlegen ve civid tohmu ve mazriyun ve mahmude ve sabır ve mürr ve hatam göğü ve mukul ve gök süsen-i dib ve sığır tezegi her birinden otuz üçer dirhem ve sığır ödü ve kısai'l-humar ve mevizec ve ferfiyun ve sefele (v.13a) beşer dirhem ve bora ve tuz dörder dirhem çam sakızı ve kebere-i ding-i kab ve ördek ve tavuk tersi ve buzağı yağı yirmi dörder dirhem ve mum elli dirhem yağlarıyla mum erideler baki edviyeleri karışdıralar yaku edüb karnına vuralar faide verir. İstiska-yı tablinin ilacı budur. Evvel hubb-ı ayâric vereler karın çok işletmeyeler ve issi vermeyeler ki susamıya nesne vereler ki yel hal eyleye. Tarvi korlar issi issi karnuna yaku edeler ve ma'cun-ı nanhuvah eyüdü. Her gün yedireler ve şarab-ı usul dahi eyüdü ve tanrıdan ılısu ki ılıca derler eyüdü. Amma suvın icmeye ve günlük ve kemnun istimal ede ve hubb-ı ravend dahi eyüdü ve karnına bu yakuyı ede. Babunec ve ikلیل¹-melik merzenguş her birinden onar dirhem kemnun sakız razıyane anason beşer dirhem bağanos tohmu üç dirhem sünbül iki dirhem oğlan aş cam sakızı bağanos suyu ile ezeler otları dögeler karışdıralar karnına yakı edeler.

Fasl yerakân beyan eder

Yerakân bir rencdi ki adamın gevdesi sarı olur. Yerakân ki sarı ola sebeb oldur ki tabiat safrayı taşra kor baget* istimasından tacran* eyler taşra kor ya muhrika istimasından kat tacran* olur taşra kor. Alamet oldur ki ol safra istiması olmuş ola ve icinde ağrı ola ve gönlü bulana ve ağzı acı ola ve kabz ola ilac oldur ki eger madde coğsa (v.13b) safrayı müşhil otlar gidereler ve otları budur su helile ve şah-terec kasni deb afsentin erik-i temirhindi şenhıyar tohmu suyuna sirkengübin katalar vereler. Gıdası zirşik aşı ola. İsfanah yaş kabak marul yiye ve sirkeli hıyar turşusu ve sovuk yemişler eyüdü karbuz kiraz eger kicicek balık sirke icinde bişüre taze ola yiye. Ekşi nardek aş dahi eyüdü. Amma yerakân ki gevdeyi kuruluğa döndürür sebeb oldur ki bağı issi olur kan göyündürür gevdeye yayılır gevdenin issiliginden ki kakındır ya sevda çokluğundandır kanla karışur gevdeye yayılır ya gevdenin sovukluğundandır ki kanı tondurur. Ol yerakân ki sarudur göynemiş kanla karışmış kara yerakân dalakdandır. Anıncün ki süd iri dalakdır netekim saru yerakân bağırdır veya bağır zaafılığındandır ya bağırdır südde olur. Kara yerakân ki dalakdandır alamet oldur ki sol yanında ağrı ola ve cecele* ve sidigi kara sağı ola ilac oldur ki eger gevde toluysa gevde damarından kan alalar sonra matbuh aftimun vereler eger mizac sovuğsa tiryak-ı kebir vereler. Gıdası bir kac gün nohud aşı ola.

Fasl dalak şiş beyan (eder)

Bir renc dahi budur ki kan dalaktan koyudur cün şiş katı ola kandan olsa alamet oldur sol yanında ağır ola ve göyene susaya istiması ola ve üç günde bir tuda ve sidügi kara sağu ola ve dalak yeri kızıl ola ilac oldur ki (v.14a) evvel baş damarından kan alalar ot vereler. Sıfat budur kasni yirmi dirhem it üzümü suyu yirmi dirhem hıyar-ı şenbih on dirhem bu sulara katarlar sabah ice saru helile matbuhun ve şah-tere vere. Eger dalak safradan ise alamet oldur dalak gayet issi ola ve göyüne ve istiması ola gün aşırı ve gözleri sarı ola ve kara sağu ola ilac budur ki safrayı helile matbuhuyla gidereler yanku' vereler. Sıfat budur ki kaysu zerdalu zirşik kızıl üzüm nardenk tatlu erik. Evvel erigi kaynadalar bakisin anın icine ısladalar bucuk vakiyye erik bucuk vakiyye suyla kaynadalar yarusı kala yemişler anın icinde ısladalar süzeler on dirhem temirhindi ve sekiz dirhem hıyar-ı şenbih-i acı evvel katarlar ezeler kuvveti cika ve gene süzeler icireler. Gıdası zirşik veya koruk aşu ola. Bir dalak şişi dahi vardır balğamdandır alamet oldur ki ağrısı eksik ola ve benzi ak ola ve gözü kabağı şiş ola. İlac oldur ki hubb-ı ayâric vereler balğamı gidereler bir dirhem türbüd issi hukne deler. Şahm-ı hantal ve incir katarlar ve kars-ı iskolofendariyyun vereler ve sirkede kaynadalar incir her gün beş incir yeye ve biraz uşak ol incirle dalak üzerine yaku ede. Berhiz ede. Su yerine sirkengübün ice. RAHATÜ'L-İNSAN kitabında ayder (v.14b) dalak şiş ki sovuksandır işbu süfufu vereler. Sıfat budur iskelufendariyyun ve kebere ding-i kâb beraber yumuşak dögeler bir miskal* bir kaşık sirkengübün üç kaşık su katarlar bir bare temürle dağlıyalar ta ki sovuksluğu gide iceler faide ede. Dalak ki süddendir alamet oldur karın şişe dalağı katı ola ve yemege dalak katı zahmet vere ve rengi kara ede ve taâm senirmeye göreler kan hacet olsa kan alalar gevde damarından çok akıdalar sikencübün bazurı vereler ve matbuh aftimun vereler ve bu yakuyu uralar bağanos ve yapuz* ve sirke uşak dalak üstüne yaku edeler sirke ile incir kaydada her gün beş incir vereler. Gıdası zirşik aşu ola su yerine maie'l-asel ice ve kebere kars ve süsen deb karsın sikencübün bazurı katub vereler. Kâmil es-Sâyî' kitabında ayder bu yaku eyü demiş ilğün dögeler arba kebegin katarlar sirkeyle yoğuralar acıla dalağı ve mi'deye yaku edeler.

Fasl kulunc beyan ede

Kulunc dahi bir rencdir ki bağırsaklarda olur ve bir dürlü sınıtetü'l-uves derler gayet müşgüldür. Ol bağırsaklarda yil eglenür çıkmaz sıkl-ı kasr ve findık gibi olur. Sebeb oldur ki balğam olur koyu sırca gibi olur erimez sıkl dutar. Alamet oldur ki yemeğe iştihası olmaz evvelden tohme olmuş ola veya galiz yemek yemiş ola. Kıravat ve sığrat gibi ağrısı katı ola (v.15a) ve karnı katı bulğana ve çok sıkl gele. Anınla gelen dahi kulunc tutmadan gele ve balğam gele ve ağrısı boru gibi ola ilac oldur ki evvel müşhil şaflar edeler. Sakin olmazsa tez hukne edeler ve kulunc oldur ki bir bağırsak vardır hekimler ana kolon derler burunc ol bağırsağa ugrayacak kulunc derler. Burunc beş dürlüdür. Biri budur ki sıkl bağırsakda findık gibi olur vakit olur taş gibi olur. Netekim kuru balgam yürekte ve kutda taş gibi olur ve buna kulunc-ı hakıy derler. İkinci oldur ki bir bağırsak vardır a'ver derler birlüklü olduğu için bu kuluncun sebebi oldur ki a'ver bağırsağa ve kolon bağırsağa koyu balgam dürlür ve yolların dutar. Üçüncü bir yellü nâcar bağırsakda durur. Bağırsağı za'ifdir anı eridib gideremez.

Dördüncü ya issi ya sovk sayruluktur. Bağırşağa ya bağıra ya benirge ya kovuğı ağrıya zahmet vere. Beşinci oldur ki uzun bağırşak. Bular sebab oldur ki kat gücüne ya nesne ağır götürmekden ya güreş tutmaktan. Bu kulunca et-tevâyi derler. Evvelin ikincinin alameti odur ki karın bu'lana andan ağır belüre cün dileye sıkl gele bir koyu balgam gele sanasın bağırşaklar yarıdır. İlac oldur ki kızıl şeker azcık su ile ezeler ve şırlağın tamızırılar ve icerler ve bih engüst su ile kaynadalar kızıl şekeri burağalar ve on dirhem terengübin katarlar ice. İlac dahi (v.15b) beş dane incir çekirdeği çıkmış kızıl üzüm yirmi dirhem yirmi dane sabesan bişüreler süzeler on dirhem hıyarşenbih-i acı katarlar ve ezeler gerü süzeler badam yağı tamızradalar icireler ve sonra hubb-ı ayâric vereler ve kulunc rencinin alameti oldur ki kabz ola ve karın cekeler ve bağırşağı sasan ki bir mütekebile cekerler balğamın hali böyle rencin dahi katıdır kurulmağı artıktır ve ilac oldur ki beş dirhem benc-i engüşt tohmun kaynadalar ve biraz kızıl şeker katarlar biraz şırlağın tamızradalar issi issi icireler. Sarımsak yavlak âsıdır ve bu kulunca sikenbic bucuk dirhem şahm-ı hantal bucuk dirhem mahmude bir deng bağanos su ile hep eyleyeler ve bu hubb dahi mücerrebdir hatm bir dirhem şahm-ı hantal nisf dirhem sakmûniya rub' dirhem şekerle şaf edeler barmak kadar refend-i okyun ve tiryak-ı erbaa ve tiryak-ı kebir vereler ve bu hubb-ı yuvalak eyüdü mastaki fulful dar-ı fulful zencebil ve darcını sarmaşık beşer dirhem dögeler nohud kadar hablar ede her gün birer dirhem vereler bir kac işleye amma ol kulunc ki uzun bağırşaka burulmaktandır alamet oldur ki bunu ağrısı dahi zikr olunan kulunclar ağrısı gibi ola sonra katı ola Kâmil es-Sâyî' kitabında bu habları Hekim İshak ögmüş habbü'l-ölü der. Sıfat budur ki beşer (dirhe)m sikenbic beşer dirhem issi su ile ezeler beşer (dirhe)m dögeler katarlar azrık za'feran katarlar şerbet bucuk miskal ola oğlan bir deng ola (v.16a) ilac budur ki câl koyun bitüreler ve iki ayağın yukaru getüreler bağırşak yerine düşe andan semiz şorba icireler hoş ola eger ağrısı gitmezse yirmibeş dirhem zeyve tizcek icireler ol semiz corba mi'desinde iken ve andan bir kac adım yürüye ve andan bağdaş kurub otura karnın ve yanların yukarıdan aşağı ovalar ta zeyve ine ol bağırşağa gire yerine ve inşaallah tanrı izniyle hoş ola amma el-üvesin bu kuluncdan yavuzdur **bunu kitab eksik olmasın deyü andık** ve şayed ki ilac ola sebab oldur ki mizac eyü ola ve sovuğa ve donar sovk su icmekden çok vaki olur alamet oldur ki ağrısı göbekden yukarı vâki' ola ve sıkl ve yel gelmeye ve hukneden usi bulmıya veyahid unı ve usı gide ve yüregi oynıya ilac oldur ki şiş var ise kan alalar ve ovalar ki el-üves gevdesi yir ve tizcek kan alalar ve tohmekan yağın ice issi hukne edeler. Kâmil es-Sayî kitabında Bakrat hekim ayder galiz balğamdan olur ise az az şarab-ı sırf vereler ta ki uyhusu gele ve eger ince bağırşaklarda zıbl kalsa andan kulunc-ı müşhil vereler

Bu fasıl adamın icindeki kurdları beyan eder

Bu dahi bir rencdir ki adamın icinde kurd olur. Sebeb balğamdan hasıl olur. Kacan mütefain olsa hararet-i galiz sebebiyle ince bağırşaklarda olur ilancıklar gibi. Alamet (v.16b) oldur ki karın bura ve dişlerin birbirine celle ve acla kurdların hareketin duya. Ve gönü bu'lana ve ağzından sonla ilac oldur ki otlarıyla öldüreler. Otları budur. Bir deng kabili kanbil ** termiya civid tohm-ı mürr ve milh-i hindi. Bunların her biri düşürür. Eger terkîb etseler yine düşer. Terkîb budur. Bir deng serahs kanbil beşer

dirhem tirmis yedi dirhem şah on dirhem türbüd onbeş dirhem ve emleh beş dirhem ve üçer kıst yedi dirhem. Kamusun döğeler eleyeler. Andan su ile bir üskere suda üç dirhem bu otlardan katalar. Üc gün vereler ice. Her gün üç dirhem sovuk nesnelerden perhiz ede. Gıdası kalye ola. Turşu ve yoğurd ve yaş yemiş yemeye. Kâmil es-Sâyî' kitabında ayder bir deng kabili ve cüvid tohm-ı türbüd ve termiya. Beraber döğülür yumuşak. Dört dirhemine sirkengübin katalar iceler.

Bu fasl semiz ve arık olmağı beyan eder

Adam ya gayet semiz ya gayet arık olur amma aruğı semiz eylemek gerek ta ki issi sovuk eser etmeye dahi sayruluk ana eser etmeye ve havadan müteğayyir olmaya ve yavlak semiz dahi olmak yavuzdur. Zirâ ki tabiat her gün damarlara kan verir. Bir semiz kişinin damarları gögi-keb dolmuşdur. Kan kabul etmez. Şayed ola ki tabiat kan süre. Becid damar götürmeye yarıla ya nefis-i tokla ola pes mu'tedil gerek. Nikati semiz ve nikati arık amma arıklık gıda azlığından ya latifliginden ya yaramazlığındanır oldur ki gevde gıdayı az kabul eder. Mizac azgunluğundan ya karnında sedd ya dalak (v.17a) ya kurd var ya gussacuk yer ya kursıcakdır ya cak yürür. İlacı oldur ol sebepleri gidereler. Eyü yemekler yiye. Herise ve semiz tavuk eti gibi. Ve taâmı becid vere ve gevdesine yağlar dörte şırlağın ve badam yağı. Ve eyü donlar giye ve hiç gussa getürmeye ve semizlik ma'cunlar ki ve süfuflar ki istimal ede. Amma semizi arık etmenin ilacı oldur ki gevdeyi kuru eder. Nesneyi çok vereler ve karnın işledele ve gıdasın az vereler ve kurula hammamda otura ve hic su dökünmeye. Cıkdıkda kovınmak gerek ve gevdesine issi yağlar dörte ıtrıfıl ve ekşi nesnelere yiye. Semiz eyler. Gıdaları terk ede.

Ellinci fasıl tardü'l-hayat ve'l-a'kârib yani yılanlar ve akrepler ve cıyanlar ürkütmege beyan eder

Bu dahi oldur ki bir yerde canavarlar ve yılan ve cıyan ve akreb olsa gidereler. Amma yılan gidermek otlar tütüdele gide. Keçiboynuzu ve kükürt ve adam saçı ve sikenbic ve zift. Bunların kokusundan yılan kacar. Eger demür diken kaynadalar çok su ile nişadır suyun katalar eve sacalar. Yılan kaca. Akreb gidermek için akreb tütüdele gide. Bir dürlü dahi kükürd eşek dersi ve günlük ve zernih ve keçinin içyağı sayağı. Kamusun katalar dutada. Eger kâsniyi çok su ile kaynadalar gide. Bora gidermek için demir diken çok su ile kaynadalar eve sacalar. Ve bir ot vardır kebkare derler biraz ol otdan döşek kenarına kosa ne kadar bora var ise (v.17b) ol ot kata gelür ve uğunur.

Bu fasıl yılan sokduğun beyan eder

Bir kişiyi yılan soksa tez boğmak gerek yukarıdan ta kan gevdeye yayılmaya ve ısırığı yeri acmak gerek ve şişe ile sormak. Ol zahmı bu* yabağı dörtmek gerek. Ve bu otları döğüb üstüne urmak. Zift ferfiyün cesâvuşi günlük soğan. Eger bunlar bulunmaya ziftle soğan. Bulunan vereler tiryaklardan ne kim hazır bulunursa icireler. Tiryak-ı erbaa keb ve bağanos suyu gayet eyüdür ice. Ve sarımsak çok yiye ve koz yiye ve semiz yemekler yiye ve nıkeç bişüreler yiye. Faide eder.

Ellikinci fasl kırığı öri sokduğun beyan eder

Akreb urisa alamet oldur ki katı şişe rengi ya gök ya kızıl ola ve adamı gâh kızdırır gâh dirildir ve gâh üşüdür yorgun za'if eder ve sovk dahi dirildir. İlacı budur sokduğu yeri bir bez ile bağlayalar. Ol akreb zahmı üzerine uralar. Eger akreb ele girmezse bu otları merhem edeler. Kettan tohumu ve kükürd ve şamsakızı ve tuz. Bu otları dögeler. Zeyt yağıyla karışdıralar. Zahm üzerine uralar ve issi issi nesnelere üzerine basalar ve tiryak-ı erbaa ice. Eger hic nesne bulunmazssa süci icer adamse süciyle sarımsaklı dögeler ice.

Ellüçüncü fasl böy sokduğun beyan eder

Bu dahi bir yavuz canavardır kakan soka neuzubillah şişer rengi kızıl ya kara sağı olur ya yeşil olur. (v.18a) Her birinin alameti oldur ki şiş kızıl olursa tezcek gider evvelki kara sağı ağrısı katı ola ve gevdeyi üşüdür. İlacı oldur mecmunun oldur ki evvel ağusun cekeler issi gülün suyla üstüne koyalar ve issi kabara gömeler ve issi keler gömeler ve bu yakuyu edeler. Yaku budur müzevvere ve tuz ve incir ağacının göği ve kirec ve kılye. Bu otları dögüb issi su ile yoğuralar ve zahm üstüne uralar. Ve kerefis tohum ve cörek otun ciyneye ve buna mahsus bir tiryak vardır ice. Eger bulunmaya buna yakın tiryak ice.

Ellidördüncü fasl kuduz it adam daladığın beyan eder

Evvel it kuduz mudur degil midir bilmek dilersen gözü kızıl ola ve bar ağzından aka köbüre ve başın aşağı dura yere baka ve kulakları sarka ve kuyruğun iki kış arasında dura ve dösirek yürüye ve çok yiye ve ıssın bilmeye ve suya baka suyla savaşa bunun gibi gelüb neuzubillah adam dalasa ol kişi halden hale düşe ve kimi görürse korka ve bir hefte su icmiye. Gâh oldur ki altı aya dek varır. Eger bakub suda ol dalayan iti görürse eger bu kuduz mudur degil midir bilmek istersen etmegi ol it ısırmış kişinin kanına bulaşdır bir gayrı ite ver. Eger yerse kuduz degildir. Eger yemezse kuduzdur. Amma bir dürlü sunmak dahi vardır. Kozacın ve kesdaneyi dögeler (v.18b) ol zahma uralar. Bir gice dura. Sabah tavuga vereler. Yerse kuduz degildir. Yemezse kuduzdur. İlacı oldur ki zahmı yaralar şişe cekeler ta ki çok kan cıka andan merhem uralar. Sarmısak sirke sağ yağ. Üçünü dögeler uralar ve dahi cavşir havanda sirke ile dögeler ezeler zahmın üstüne uralar. Zift dahi eyüdür.

Ellibeşinci fasıl hayevâtın hassaların beyan eder

MENÂFİ-İ ADAM Hekim Mayesti ayder her ki düşmen üzerine galib olmak ve halk icinde heybetlü ve mükerrem ola bir miskal adam beynisin iki miskal adam kanına karışdır bir deng taâma kata yiye. Ve dahi hekim ayder her kim haceti olsa bir ulu kişi katında bir miskal kibriti bir demir cerağ icinde eride ve bir hubsın iki ayasına dörtüb ol kişi göresin ne hacet var ise reva ola. Göz ağrısın Calinus ayder eger adamın ödün göze ceke göze düşen aklığı gidere. Eger taze doğan oğlan tersin ki ana konak derler yaşaran göze ceke yaşın kese.

MENÂFİ-İ ESED arslan beynisi bir miskal ve acı yağ ve ödü bucuğar deng üçünü bir şişeye koyalar yere gömeler. Hacet vaktinde meczûmun yüzüne bir cekirdek

tamradalar. Üç katre su ile sıhhat bula. Eger arslanın ya kurdun yüregın kurudub döge safi bala katub cima vaktinde zekere dörtse doğan oğlan kuvvetlü ve merdane ola ve tez yürügen ola. Eger pil dişini düşmene yedirse öle (v.19a) zirâ ağudur helak eder.

MENÂFİ-İ KELB hekim ayder atın beyninden bir miskal erideler ve bir deng oğlak mayesin katarlar ve şişeye koyalar. Kacan bir kimseye ağı verseler veya kuduz dalasa ya yılan soksa iki deng andan bir iskarye keçi südüyle ezeler ıscakla ice sıhhat bula ağı kar etmeye bi iznillah.

MENÂFİ-İ KETUM bir kuşdur ki her gece erte olunca ağaç budağına başı aşağı asılır öter ta ki baki kuşlar uyanınca. Kacan kuşlar ölse ol fariğ hasıyyeti oldur ki ol kuşu boğazlayup kanın savaştın kimesneye vereler. Bu eser ola. Ol kuşun başın kurudub her ki bazusuna bağlaya badişahlar yanında yüzlü ola ve ne dese reva ola. Eger ol kuşun beynin ala kanyıla karışdırsa her kimin haceti olsa burnuna dörtse ve örse reva ola. Sözü makbul ola. Eger ol kuşun sünügün yumuşak döge karışdıra şekerle her kime yedirse muhabbet ziyade ola.

Eger hüdhüd yavrusun tülenmeden bişireler evvel suyu her kim yese katı dost ola. Eger hüdhüd etin kurudub una katub helva bişirse her kim yese bedrine aşık ola. Filhal her kim ki hüdhüd dilin ve iki gözün getüre hiç düşmen zafer bulmaya. Eger hüdhüd kanın göze çeke düşen akı gidere. Eger yüregın kütür cimaa kavi ola. Eger altunla boğazlaya kanın miskle karışdıra her kime dörte aşık ola.

MENÂFİ-İ DUDU eger dudu dilin kurutsa yumuşak (v.19b) dögeler oğlancığa yedireler dili fasih ola. Eger dudu kanın kurutsalar iki dost beynine sacalar düşmen olalar.

MENÂFİ-İ BALIKCIL eger balıkcıl ayağın öde bırağa her kimin niyetine olursa dost ola. Eger beynin yumurta içine koyalar koka andan misk karışdıralar her kimin burnuna dörtseler aşık ola.

Eger dudu kanın hüdhüd kanyıla karışdıralar**her kimin niyetine olursa meşki yaladalar filhal aşık ola.

MENÂFİ-İ BUM yani baykuş. Eger baykuşu öldür bir gözü açık her ki ol gözün götüre hergiz uyumıya. Eger baykuş etin kurudub döğüb taâma katub iki kişiye yedireler aralarında husumet ola. Eger iki gözün yumuşak döğüb miskle her kime yaladalar gayet dost ola.

MENÂFİ-İ KEKLİK keklık edin miskle karışdırib getürse gören kişi dost ola. Eger ödün baykuş ödüyle karışdıralar ve adama dörte her ne görse düşmen ola.

MENÂFİ-İ DOĞAN eger beynin ve kanın korkak kişiye yedireler bahâdır ola. Eger tersin alma suyuyla oğlu olmaz avrat içse tezcek yüklü ola.

MENÂFİ-İ KIRLAĞUC eger kırlağuc beynin bir deng iki çekirdek kâfura karışdırib göze ceke kara suyu gide. Mevlana Şemseddin Sufi ayder kırlağucun tersin üç dirhem nebat şekere bir dirhem katıb karağı düşmüş göze ceke nafidir.

MENÂFİ-İ GURBE-İ SİYAH hekim Mayesti ayder her ki kara kedi (v.20a) ödün kurudub döge sürme gibi göze ceke ana sihir kar etmez. Eger ederlerse bâtıl ola. Eger bağrın kebab edüb yese yüklü olmaz avrat hamile ola. Eger gözünün bebegin kurudub her kimin bir ulu katında haceti ola ol bebegi kendüye tutuza vere hacetin diye reva ola.

MENÂFİ-İ ALDIK hekim ayder horos beynin bir deng anber bir deng ve ana cekirdek katarlar kendide getüre halk icinde mahbub ola.

MENÂFİÜ'L-HUT balık beynin bir deng kaz beyni ile karışdıralar ve bir miskal kâfur katarlar ker ki bir deng yedireler azim muhabbet ola.

MENÂFİ-İ HUFFAŞ yarasanın dilini kurudub hal eyleyüb beyan balına kata cima vaktinde zekere dörte vücuda gelen oğlan fasih ola. Calinus ayder ben bunun medâr-ı imtihan etdim az zamanda vücuda gelen oğlan söyledi. Yarasa beynin buçuk deng ve içinin yağın bir deng ve kabın bucuk miskal ve süd iki çekirdek karışdıralar ve cümlesinden dört ciger kim yese muhabbet ola. Horos cenk ederken kanın alalar taâma katub her kim yeye savaş ede. Ödün göze ceke yaşın kesile.

MENÂFİ gögercin gözün çıkarub taâma katub her kim yeye gözü gece görmez.

MENÂFİ-İ TAVUS eger tavus dilin gölgede kurudub yumurta sarusuyla ve şekerle oğlana yedirseler dili revan ola ve hafız ola. Ve her kim ayağın saryılanan avrata dörtse filhal dogura.

MENÂFİ-İ SERCE eger sercenin yumurtasın üç gün terse gömüp çıkarub eski yağla (v.20b) bevâsir üzerine yaku edeler azim faide ede. Etin yiyüb üzerine keçı südü içene zekeri kaim ola. Eger serceyi yumuşak döğüb tutiya gibi gözde ceke gece görmeyene faide ede.

MENÂFİ-İ AK'AK eger saksaganı kurudub gül suyuyla karışdıralar yiyeb avrat silken ve salit ola. Eger beynin akşekerle karışdıra sigügi tutulan arpa ağrı vereler tizcek acıla.

Yeni doğan oğlan göbeğin kurudub bir zırh yüzük kaşında koya yüzüğü takına halk katında yüzülü ola. Gören muhabbet ede ve kulunc renci olmaya. Eger adam sacın sirkeyle döğüb kuduz dalayan kişi cirahati üstüne koya faide ede. Eger oğlanun evvel çıkan dişin yere komadan avrat boynuna taka hergiz yüklü olmaya.

MENÂFİ-İ CEKİRGE eger cekirgeyi kaz yağıyla kurudub yiye saru su ki karındadır taşra cıka. Eger büyük cekirgeyi boynuna taka üç günde bir tutan sıtmaya faide ede. Eger cekirgeyi bevâsire tütsü ede fâide ede.

MENÂFİ-İ DEVE eger devenin derin süciye kata ice filhal sarhoş ola. Aklı gide. Devenin koltuğu altından tüy ala kimün niyetine oda bırağa âşık ola. Calinus ayder eger devenin beynin bala katub yeye boğaz ağrısın gidere. Eger kuyruğun başa dörteler konağın gidere. Eger kalın yakub cirahate ekse onulda. Eger ödün kulağa tamızralar ağrısın gidere. Eger pilim yaksa gölen burun damarına koysa kan dine. Eger öykünen (v.21a) kurudub öksüren adam yiye hoş ola. Kanın eline ayağına dörte yazın kokmaya ve kışın üşümeğe.

MENÂFİ hımar etin cüzâm yese halas ola. Beynin taâm ile yeyen gayet muti ola ve kanın yiyen ahmak ola. Eger sol toynağından zeyger eyleyüb uvacık tutuna taka faide vere. Eger derisin bir pare masruûn boynuna daka bir yıl dura sara renci gide.

MENÂFİÜ'L-BAKAR eger kuyrugunu nirde yaka cenk ve savaş ola. Eger beyninden iki bucuk deng boynuzı bir deng döge karışdıra ef'i yılan sokan kişinin ağusun ref' ede. Eger beynin bir miskal ve kâfur iki deng katarlar ve şişeye koyalar bir kimesnege yedireler gayet öteğnin ola. Ve eger anın bir miskal leken ve iki deng beynin

ve bir deng taâma katarlar cenk ola. Eger bir miskal boynuzundan ve bir deng kuyrugundan karışdırıb tütsü ede ve ne kadar yılan varsa ol yerden kaca.

Hekim Mayesti ayder işbu tertib her ağuyu def eder. Sıfat dağ sığırının kanı iki miskal ve ödü iki deng ve beyni iki deng karışdıralar. Bir şeyde dura. Bir miskalin kırk dirhem süd ile ice ağuyu def ede bi iznillah. Egerce Hekim Mayesti zehirleri ve tiryak kitabında okumuş amma biz zehirleri okumağı reva görmedik tiryakları okuduk.

Sebebü'l-hayat eger mersin yabrağın şarâbla gayet ağrıyan bavrulara faide ede. Eger haşhaş kabıyla başın bile döğüb alınna vura issiden olan başın ağrısın gide. Gül (v.21b) yağın ağrır başına dörtse gide. Benefşe yağın issi başa etse ağrısın giderir. İtüzüm yabrağın döğüb başa yaku eyleye sovukdan olan ağrıyı giderir. Malihulya olan ve sevdayi olan kimseye tavuk yağın ısıdıp başına dörtse nef' ola. Amma bir iki kere dörtse. Eger tavşan mayesin üç gün sirke ile ice ucuk rencine faide ede ve kurd gözün götüren ucuk tutmaya. Ucuk rencine bir pare kağıda beş Ayete'l-kürsi yaza. Andan bu isimleri yaza. (elif, sin, dal), (mim, elif, mim, dal), (mim, elif, re, dal, re), (dal, vav, güzel he), (güzel he, vava, güzel he), (cim, elif, güzel he, güzel he), (ayın, ye, vav, cim, elif), (elif, güzel he, ye, vav, cim, elif, mim, güzel he) gene bunun altına beş Ayete'l-kürsi yaza ta ki on Ayete'l-kürsi on ola. Eger bu ucuk cinden olursa ayrık tumıya Eger yabandegi göre cengi tutub bağırsağın delüye yedireler eyü ola. Eger hüdhüd ayken delüye tütsü eyleyeler eyü ola. Eger serssem olana badam yağın taâma ya şarâba katub ice faide ede. Ve eger mersin yağın başda olan cıvana ura faide ede. Ve tereyağın istimal ede gide. İtüzümü yabrağın döğeler unla başda olan cıbanlara ve şişlere yaku edeler nafi ola. Sabun gül yağıyla kaynadub dörte gide. Hususan kim oğlancıklar başında ola amma birbiri ardınca edeler. Terk etmeyeler ta onulub gidince.

MENÂFİ-İ ALKI eger keçı ve teke ödün kurudub döğüb göze cekeler madde inmesin men ve herkez ağrımaya.

Eger baklayı yumuşak döğüb tutiyaki edüb harirden geçürüb göze cekeler madde inmesin men' ede. Egerrazyane göze ceke su inmeden saklıya (v.22a). Eger hardalı billahi su ile karışdırı göze dörte kabak katılığın ve kalınlığın gidere. Eger keverzi benefşeyle döğüb göz şişine ura nâfidir.

Ve kırılmağın beynin billahi göze ceke akılğan gidere ve hem zebelen ve gelincik ciceğın döğüb suyun göze cekeler aklığın gidere. Kabak ciceği ki evvel dibinde döğme gibi olur anı alub hamıra katub büryan eyleyüb göze ceke sarılığın gidere. Ol saruluk ki yarekandan hasil olur. Darcını döğüb göze ceke zaafın gidere. Ve altun ceke kavi ola. Haşhaşın başın döğüb uyumayanın daluguna dörteler uyuya. Bakla unun şarâbla yuğurub gözün bebeği büyük olduğuna ura faide ede.

Eger yarasanın kanın göze ceke şeb-körlüğün giderüb gayet görür ola. Tatlı enar suyun birbirine katub bişüre ta koyulunca andan göze cekeler cerin ki kehkidir faide ede. Keklik ödün ve sağ gözün südle kaydada göze ceke gündüz nice görürse gece eyle göre ta ki ödün şeb-kör göze ceke nurun artıra. Zift göyendirüb gözün anın tütününe tuta yaşın kese. Şeker ceke karagülüğün gidere. İtüzümü yabrağın bişüre itdirseğine ura gayet faide ede. Büber bağırsağın zeyt yağıyla bişüreler kulağı ağrıyan muhalif yanına tamızralar sakın ola. Sinirli yabrağın döğeler suyun kulağa tamızralar ağrısın sakın ola. Hardalı incirle döğüb kulağa ura güdüldüsün kese. Gelincik (v.22b) ciceğın dibin

kaynadub suyun alup kulağa tamızralar sirkenin buharın kulağa duta gic işitdiğine faidedir. Saru kurğan taze iken bişüreler. İncir katalar burunda biten ana uralar gide.

Hüdhüd gözün onıytan adam getirse nisyanı gide. Ekşi narın çekirdeğin billahi bişüre burunda olan cıbanlara ura faide ede.

Cınarın yaprağın sirkeyle bişüre ol sirkeyi ağızda duta diş ağrısına faide ede. Na'ne ciyneye diş ağrısına nafi ola. Turunc cekirdeğin döğüb diş etine süre muhkem ede. Akırkarhayı sirkeyle ısladıb ol sirkeyle mazmaza ede arğının dişi berkide. Bey bürken ciyneye dişin diblerin ve etlerin berkide. Topalak dişin cürümüş etin berkide. Sirkeyi mazmaza edicek arğınanmış dişleri berkide. Kâfurı diş cukuruna koya büyüdmeye a'cebdir. Ebemgömece yabrağı her tanla ciyneye teküde diş etin hoş eyleyüb betüde diş ağrıtmak ve cila virmek. Sıfat bu terki b diş e cila virir ve keyriyen ve ağız kokusun giderir ve diş etlerin cürütmez gayet eyüdü. Bora ve nar kabı ve deniz göbeği ve murr ve çörek otu cümlesini beraber döğüb eleyeler anın birle misvaklana yani daim dişlerin süre süre yuya.

Darcını bala katub yüze dörteler çiğdan gidere ve deniz göbeği dahi böyledir. Ve böğürtlen yabrağın ciyneye ve yemişinini suyun ağızda tuta ağrısın gidere. Tarhun dayim ciyнемek ağız kokusun giderir. Eger dil ağır olduğuna eyüdü. Ve hem ağıza dutsalar balğamdan ağır olduğuna eyüdü. Kırılğuc göyendirüb külin (v.23a) ala böğri ağrıyan ve şiş ve diş alan boğazına yaku edüb ura faide ede. Sinirlice yabrac suyun gargara ede issiden olan boğaz ağrısın ve şişin gidere. Eger kuruda olan bağanın ödün hunnaka dörteler faide ede. Sinirlüce yabrac tohmunu döğüb suyla ice ağızdan kan gelmesin def' ede.

Koz yağı yumaşakdır sinirleri kavi eder. Yasemin yağı sinirleri süst olduğuna faidedir ve büberi bağırsağı kesilmiş sinirine döküb ursalar acai b faide ede. Mıknatısı elde tutsa sinirler bozulduğuna ve kesilmiş üleşdire. Göğüz ağrısına kızıl üzüm yemek faide ede. Ve innab dahi eyüdü. Ve bal şerbetini daim icse gögsün eride. Köknar gögsü hıltdan eride. Ve turak otu incikrığı giderir. Kuru üzüm öyken ağrısına faide eder.

Ve dunkec kanın biraz miskle biraz gül suyuyla katı b iceler tık nefes olmağı gidere. Bakla kusmağı giderir. Torak otu gönül dinmesin giderir. Ve milh-i Hindi yürekde olan ağrıyı giderir. Turb tohmun ya kaban suyla ya sirkeyle ya sirkengübinle ice mi'desi berk olan adam tizcek kusa. Beyan dögeler her sabah re'ufdan yumurtayla iceler öksürüğe faide. Sinürlüce yabrağı nâziliye ura halas bula. Sirkeyi istiska olan adam buharına dura faide ede ve saru suları icinden süre cıkara. İstiska-yı lahmiyye karanfil darcını ice nâfidir. Sirkeyi şiş üzerine ura (v.23b) sakın ola. Reyhan dögeler şişmiş nesne üzerine uralar sakın ola. Germeyi ya tohmun döğüb balla dalak üzerine ura gide. Turak otun döğüb bişüreler suyun balla ice ishal ede. Mercimek bişirib suyun ice ishal ede. Ban balla mumu gitmeden ola şerbet eyleyüb ice kabız ede.

Sezab zeytle kaynadı b ice karnındaki kurdu düşüre. Cörek otu yeseler ya karna yaku eyleseler kurd düşüre. Na'ne karındaki kurdu düşüre. Şeftali yabrağın döğüb karnındaki soğulcanı olan kişi göbegine ura düşe. Nargübin on dirhem az yiye ice soğulcanı düşüre. Amma üstüne issi su ice. Eger sumak yabrağın darb* yere döğüb ura faide ede. Karaca ot kazıyalar uyular kurudalar yumuşak dögeler eleyeler yarım kaşık balla ahşamdan sabaha ice suyla tatar kurduna nâfidir. On dirhem şeker yirmi dirhem

sayyağıyla ice göbeği düşmüşe faide ede mücerrebdir. Eğer gül döğmesin kurudub döğüb iceler ic ağrısın giderir. Eğer mersin tohumun ishal olan yeye kabız ola. Eğer baklayı sirkeyle ya su ile bişirüb kabıyla yeye ishali kabız ede ve igde dahi kabızdır. Nişastayı kecinin içyağıyla bulamac eyleyüb içse boruyu giderir.

İgde yemek zora faidedir. Eğer günlüğü nar suyu ile ice ya anison nar suyu ile icse zora nâfidir. Eğer burcağı sirkeyle kasuğa ursa nâfi. Tatlu badamyadı zora nâfidir. Eğer on dirhem sayyağı iki esken nar suyuyla icinden kan gidene eyüdü. Labada tohumu tizdir. İcinden kan (v.24a) gecene eyüdü. Eğer bir bağırsağın yuyub kuruda yumuşak döğe şırlağun yağıyla zekere dörteler yoğun ede. Eğer ısırgan tohumun döğüb balla karışdıra bu dahi o amel eder. Eğer demir diken kaynadıb suyun ice bögrekde olan taşı gidere. Eğer şırcayı hall etseler döğseler af şarâbla iceler. Calinus ayder kovukda olan taşı eridir baldırı karasu yolunda biten taşı eridir. Sıfat mai el-asel yirmi lidüre kırk lidüre suyla kaynadalar balın köbüğün ve mum sunun alalar. şol kadar kaynadalar. Uc avluda biri kala. Kefi alındıkdan sonra mastaki karanfil darcını za'feran katalar. Sonra kaynamasında neke ola. Bu edviyeyi kesr edüb dökeler bezden kese dikib ağzın bağlayalar icinde dura. Sırcalı faide dura nuktan ki hatırı dileye sovuk suyla eze ice.

MENÂFÎ feres etin beynin balla karışdıra nuru zaif göze ceke nurlu ola. Eğer uçuklu kişi bir dirhem yeye eyle atun dilin bucuğ dirhem kadar bişirüb oğlancığa yedire hafakan olmaya. Eğer atın sağ gözü'n miskle kuruda kendüde getüre halk içünde hürmetlü ola. Eğer yüreğin kuruda döğe bir miskal ucuklu adam yerse ucuğı gider ayrıkt tutmaya. Eğer bağrın kebab edüb yer ulu kişiye yedireler tizcek şıfa bula. Eğer atun ödün ve günlük ve saru sünbül ve tobalak bunları karışdırb kan işeyen kişiye yedireler şıfa bula. (v.24b)ve hayzı çok gören avrat yerse ol özrü gide. Eğer atın dalağını bir gün bir gece eski sirkede bişirüb acıa her gün beş dirhem yiye dalağı gidüp iyi ola. Eğer hayasın tuzla döğeler nikrisin üzerine uralar veya billahi dörteler eyü ola. Eğer evde karınca üerse sirkeyle ezeler dökeler ol karınca gide. Eğer südden oğlan eylemez avrat bir kac kez ice hamile ola eğer arık adam icerse semiriye ve benizlene ve zayıf nesne ve sancuya faide eder. Eğer kanın kuduz dalayan cirahate dörteler faide ede. Ve adamız azası şışine eyüdü ve ol ayak yaruğına eyüdü ve dâ-i sa'leb rencine ki sağ sakal dökülmekdir faidedir. Eğer sidüğin bozıya katalar uyuza dörteler faide eder. Ve sallubaşlara eyüdü. Ve eti cimaa kuvvet verir ve adamı benizlü eder. Velakin kic siner ve bağışakların sinilme edüb sumakla yese eski ic ağrısın giderir ve ishali keser ve göbek barusun def eder. Ve dişini horlayan adam başi altına kosalar horlamaya. Ve eğer oğlancıklar başi altına koyuyalar emin ola. Eğer atın tösün soğan suyunda ısladalar ve sıkalar suyun alalar ol suya gül yağın katalar biraz kaynadalar ascıkla sanlı kulağa tamızralar eyü ola. Eğer toynağın ota göme ol adama cazlık girmeye. Eğer yağın bel ağrısına dörte emin ola. Eğer tösün yakub külün burun (v.25a) damlayanın burnuna uralar kan kesile. Ve damar dişlese ve yarada kan durmasa ana dahi eyüdü. Eğer kemüğün evde yakub külün yumurta sarusuyla ishal olana yedüreler eyüdü. Oğlan düşürmek isteyen avrat atın toynağın döteze *oğlan düşe.

MENÂFÎ-İ Katır Calinus ayder eğer avrat katır yüreğin yese yüklü olmaya. Eğer iç yağın er aletine dörtse avrata ve ere yüklü ola. Ve her kim derisin beline bağlasa kulunc görmeye. Eğer dişin bazusuna bağlasa düşman andan korka ve kaca. Eğer

kuyruğundan yedi kıl ceke her kimi dilerse adına yastuğı altunda koya ol kişinin uykusu bağlana fikri gönlüne düşe.

MENÂFİ tavşan bişdüğü suyu mefasıl ağrısına uralar eyüdü. Karnın ve iceğüsün sırf yağını tuda karışdır ol yağı tüy bitmez yere dörte kıl bite. Eger mayesin ishal olan yese sakın ola. Ve bağırsakda taş varsa gidere. Eger tüyün kan durmaz yere ursalar dura. Eger mayesin avret getirse ikiz doğura. Kuzu eti şişek eti aruk ve zaif endamliya eyü olup semirdir ve kanı eyü eyler. Şişek eti dükelü etlerden yegdir. Eger göyendireler yılan sokduğu yere uralar ya kuduz daladığı yere uralar ziyanın gidere.

Koyun südü öksürüğe eyüdü. Uyuza ve gicimige sürerler giderir. Eger süde bal katub yiye içerüde basbart varsa giderir. (v.25b) Ve katı hilt sürer ve eyü gıdadır ve yüz rengi getirür gögcek eyler ve semirdür. Haseki avrat südü ola dükelü südlerden yegdir. Adam mizacına muvafıkdır ve mi'de tez eridir ve gevdeyi berkidir ve cümle sayruluklara yarar cüzam gibi ve sigil gibi ve astma gibi. Eger tamızrasa göz ağrısının giderir. Koc boynuzu üç tane boncuk eyleyüb dakına bora ısırmaya.

Karakeçi her kim karakeçi kanın evdinde göme ol evden bora kaca. Her kim kulağa tamızra sarılığı gide. Eger südün badam yağıyla ice safrasın basa hoş ola. Horos-ı bednos et şorbası kulunca ve zayıf nefse ve bendkeşler ağrısına müfiddir. Tavuk ki henüz yumurda eylemiş olmaya yemeği azim faidedir. Akli arturur ve fehmi tiz dimağın gevherin ziyade eyler. Cimaa kuvvet ve şehvet arturur.

Durrac eti mutedildir. Kuşlar etinin yegregidir. Zihni kavi eyler. Erlik suyun arturur. Ve eger adam koltuğun yola durrac eti sürse kıl bitmeye. Amma tabiatı kabz eder. Amma silkün eti durrac etinden yegdir tiz hazm olur ve mi'dede sebkdir dimağı eridir yani hafifdir ve yiye düdür ve zihni kavi eyler pek eder. Temmet temmet.

Yedinci bab ki renc-i bevâsirin keyfiyyetin ve tedbirin ve ilacın bildirir

Renc-i bevâsir dedikleri galiz yeldir ki bevâsir sevdasından tevellüd olur. Gec tahlil olur. Kulunc ağrısı gibi karında sancı olur girizgâh olur. Bağına ve gögsüne iner ve boynuna çıkar ve gâh olur ki göbek burdurur. (v.26a) Şöyle ki adamın içi guruldar ve gâh olur ki mesaneye ve husyeteyne ve zekere ve ferce iner ve ca' ihdas eyler. Şöyle ki durcak mefâsil cenler ve gâh olur rahir-i ishal-ı dem eyler ve cima kuvvetin zaif eyler ve lezzetin giderir. Bu marazın tedbiri müşhil süd icmekdir ve yel tahlil eylemekdir. Meâcin ve edviye istimal etmek gerek ve mütevatir senirden ve ekşi nesnelere ve sovu suyla istincadan ve sovu yerde ve sovu taş üstüne oturmakdan ve nüffâh nesnelere sakınmak gerek. Bu maraza faide ve zarar eden nesnelere yukarıda bevâsir ilacın beyanında zikr eyledik. Ve ak günlüğü ısladıp su yerine içmek ve suya sakız burağub kaynadub sudan su yerine içmek ana eyüdü ve bürdürür. Sakızı iki dirhem şekerle döğüb karışdırıp yemek igde eyüdü yeli tahlil eder. Tabiatı telyin eder. Nâfi ve müfiddir inşaallahu teâlâ.

Tahriren fi evâsit-ı Recebi'l-ferd sene semane ve hamsin ve mieteyn ve elf temmet bi-avni'l-meliki'l-mennân (1842 Ağustos ayının ortalarında tamamlandı)

—A—

acı husyettü'l-sa'leb, 48
acı yağı, 53
adam beyni, 53
adam kanı, 53
adam sacı, 52, 55
adamın ödü, 53
af şarâb, 58
afsentin, 49
affimun, 47, 49, 50
afyun, 48
ağrıyan bavralar, 56
ağu, 54
ak gül, 42
ak günlüğ, 59
ak sandal, 42
ak tebaşir, 42
akırkarha, 48, 57
akşeker, 55
al şeker, 42
aldık, 55
alma, 42, 44, 45, 47, 54
alma suyu, 54
alma şarâbı, 42, 45
altun, 56
amel, 58
anason, 42, 46, 49
anber, 55
anison, 58
arba etmegi, 49
arba kebegi, 50
arıkun, 48
arpa, 55
arslan beyni, 53
at beyni, 54
at dalağı, 58
at sağ gözü, 58
at tözü, 58
at dili, 58
at ödü, 58
ayak yaruğı, 58
ayaric, 48
ayva, 42, 44, 45, 46, 47, 48
ayva suyu, 46
ayva şarâbı, 45, 46

—B—

babdiye, 48
babunec, 49
badam yağı, 51, 52, 56
badam yağın, 56
bağa yabrağı, 48
bağa yabrağı suyu, 48
bağanın ödü, 57
bağanos, 50
bağanos su, 49, 51, 52
bağanos tohmu, 49
bağırdak, 46
bağırsak, 59
bakla, 57
bakla unu, 56
Bakrat hekim, 51
bal, 46, 47, 48, 57, 59
bal şerbeti, 57
bala, 55, 57
baldırı, 58
baldırı kara, 42
balgamî mizaclu, 43
balık, 42, 43, 49, 55
balık beyni, 55
balıkcıl ayağı, 54
balım köbüğü, 58
bal, 57, 58
ban, 57
banbık, 43
bane, 45
başbart, 59
baş damar, 50
başı ağrıdı, 40
baykuş, 54
baykuş eti, 54
baykuş ödü, 54
beden, 40, 44
beksimed, 48, 49
bel ağrısı, 58
belilec, 48
benc-i engüşt tohmu, 51
bendkeşler ağrısı, 59
benefse, 44
benefşe yağı, 56

benefse, 44
benefşe yağı, 56
benefşe, 56
Beni İsrâil, 40
besabih şerbeti, 44
besbase, 46
bevasir, 55, 59
bey bürken, 57
beyan, 57
beyan balı, 55
beyin, 56
bınarlar suyu, 43
bih engüst, 51
birinc aşı, 43
birinc etmegi, 49
birinc, 45
biryan, 45
boğaz ağrısı, 55
bora, 49, 47, 59
boru, 58
boynuz, 55
bozi, 58
bögrekte olan taş, 58
böğürtlen yabrağı, 57
böy, 53
bum, 54
burcağ, 58
burunc, 46, 47, 50
buruncak, 49
buy, 46
buzağı yağı, 49
büber, 56, 57, 58
büyük cekirge, 55

—C—

Calinus, 40, 53, 55, 58
cam sakızı, 49
cavşir, 53
cekirdek, 53, 55
cekirge, 55
Celaleddin Hacı Paşa, 42
cesavuşi, 52
cevariş, 46, 47
cevariş-i anber, 47
cevariş-i üd, 46

cıban, 56, 57
cınar yaprağı, 57
cil, 46
cil et, 47
cima, 42, 44, 45, 54, 55, 59
cin, 56
civid, 51
civid tohmu, 49
çörek otu, 48, 53, 57
cuye, 48
cülнар, 48
cüvid, 52

—C—

çam sakızı, 49
çıbanlar, 44
çörek otu, 57

—D—

dağ sığırının kanı, 56
dâ-i sa'leb renci, 58
dalak, 49, 57
dane-i birinc, 45
darcın, 51, 57, 58
darcını emlec, 48
darçımı sezab, 47
dar-ı fulful, 44, 47, 48, 51
delü, 56
demevî, 45
demevî mizaclu, 43
demir degeni, 52
demir dikeni, 52, 58
demülâhaveyn, 46
deng, 48, 51, 53, 54, 55, 56
deniz göbeğı, 57
derbe, 47
devâ, 40
deva-yı türbüd, 48
devenin beyni, 55
devenin deri, 55
dilki taşığı, 48
dilki üzümü suyu, 42

dirhem, 42, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 56, 57,
58, 59

diş ağrısı, 57
diş, 55
diz ve bel ağrısı, 44, 45
doğan, 54
donar sovak su, 51
dubkal, 48
dudu dili, 54
dudu kanı, 54
dunkeç kanı, 57
dura nake, 45
durrac eti, 59

—E—

ebemgömeçi yabrağı, 57
Ebu Ali, 43, 46, 49
ef'i yılan, 55
ekşi, 44
ekşi elma suyu, 42
ekşi nar, 42
ekşi nar suyu, 42
ekşi narın çekirdeğı, 57
elma, 46
embuzuğ, 42
emleh, 52
emrud, 42, 46, 48
emzüren hatun, 46
enar, 43, 46
enzerut, 46
erik, 42, 43, 45, 49, 50
erik aşı, 43
erik-i temirhindi, 49
erkek şişek eti, 42, 46
erlik suyu, 59
esken, 58
eski ic ağrısı, 58
eski sirke, 58
eski şarâb, 48
eski yağ, 55
eşek dersi, 52
et şorbasi, 59
et-tevai, 51

—F—

felasika, 48
ferc, 59
feres eti, 58
ferfiyun, 49, 52
feterek, 47
finda, 51
fulful, 51

—G—

gafet suyu, 48
gelincik çiçeğı, 56
genesun, 49
gereme, 57
gevde, 42
gevde damarı, 49
geyik eti, 49
gicimik, 44
göbek barusu, 58
gögercin, 42
gögercin eti, 47
gögercin gözü, 55
gögercin tersi, 48, 49
gögüz ağrısı, 57
gök südlegen, 49
gök süsen, 49
göz ağrısı, 53, 59
gurbe-i siyah, 54
gül, 45, 58
gül yağı, 56
gül kurusu, 48
gül suyu, 55, 57
gül şerbeti, 46
gül yağı, 58
gül yağı, 56
gülengübin, 46, 48
gülınar ici, 48
günlük, 47, 48, 49, 52, 58
güyegu ot, 46

—H—

hafakan, 58

M. Akif Erdoğan

halfa, 47
ham hıltlar, 44
hamur, 56
hamurlu rişte, 45
hararet, 51
hardal, 49, 56
harir, 56
harnub, 47
Harun er-Reşid, 40
haseki avrat südü, 59
haşhaş, 47, 56
hatam göğü, 49
hatm, 51
hatun tuzluğu, 42
Havas, 42
havılcan, 48
Havi kitabı, 42, 44
hayz, 45
hayza, 45
Hekim İshak, 51
helile, 46, 49, 50
helva, 54
herise, 45, 52
hilt, 46, 59
hımar eti, 55
hıyar, 45
hıyar-ı şenbih, 50
hıyar-ı şenbih-i acı, 50
hıyarşembii, 48
hıyarşenbih-i acı, 51
hikmet, 40
Hindistan, 42
hindistan kozu, 48
horos, 55, 59
horos beyni, 55
horos eti, 49
hubb-ı ayaric, 47, 49, 50, 51
hubb-ı belesan, 48
hubb-ı ravend, 48, 49
hubb-ı yacla, 46
hubb-ı yuvalak, 51
hubbülban yağı, 28
huffaş, 55
hukne, 50, 51
hunnak, 57
husyeteyn, 59

hüdhüd, 56
hüdhüd dili, 54
hüdhüd eti, 54
hüdhüd gözü, 57
hüdhüd kanı, 54
hüdhüd yavrusu, 54

— I —

ılıca, 49
ırmak suyu, 43
ısfanah, 46, 49
ısrangan tohumu, 58
itrifil, 52

— İ —

ic ağrısı, 58
ic gecmegi, 47
iç yağı, 58
igde, 58, 59
iklilü'l-melik, 49
iklilülmülk, 48
ilğün, 50
ilm-i tıbb, 40
İmam-ı Razi, 42
incir, 42, 50, 56, 57
incir ağacının göğü, 53
incir çekirdeği, 51
innab, 57
iri buğday etmegi, 42
İrşad kitabı, 42
isfidac, 46
isfinah aşısı, 43
ishal, 44, 57, 58, 59
iskarye, 54
iskolofendariyyun, 50
issi kabara, 53
issi keler, 53
issi su, 44, 51, 53, 57
issi tereler, 45
issi yağlar, 52
istiska, 48, 57
istiska-yı zikki, 48
it üzümü suyu, 50

İt üzümü yabrağı, 56

—K—

kabak, 43
kabak çiçegi, 56
kaban su, 57
kabız, 44, 57
kabili, 51, 52
kadam, 42
kadeh, 42
kafur, 42, 54, 55, 57
kafuri tebaşiri, 42
kalye, 46, 47, 48, 52
Kâmil es-Sayî, 48, 49, 50, 51
kan, 43, 45, 46, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 57,
58, 59
kanbil, 51
Kanun kitabı, 43, 44, 46
kara kedi, 54
kara su, 54
kara yerakan, 49
karaca ot, 57
karaca üzüm, 48
karağu düşmüş göz, 54
karakeçi kanın, 59
karanfil, 57, 58
karbuz, 45, 49
kardaman, 48
karın, 47
karın ağrısı, 47
karın gecmegi, 47
karınca, 58
karnındaki kurd, 57
kars, 48
kasâi'l- humar, 48, 49
kasni su, 48
kasni tohum, 48
kaşık, 50
katır yüregi, 58
katuna luabi, 44
kavun, 42
kaysu, 50
kaz beyni, 55
kaz yağı, 55
kebab, 45, 47

kebed, 47
kebere, 49, 50
kebkare, 52
keci südü, 49, 55
keci ve geyik boynuzu, 48
keçiboynuzu, 52
keçinin içyağı, 52, 58
kef, 58
kehruba, 48
keklik, 42, 46, 47
keklik edi, 54
Keklik ödü, 56
kemnun, 47, 49
kerdeme, 45
kerefis, 45, 47
kerefis suyu, 49
kerefis tohum, 48, 53
kerefis tohum, 47
kesdane, 53
keşfes suyu, 48
keten tohumu, 53
ketum, 54
keverz, 56
kıl, 59
kilye, 53
kırılğucun tersi, 54
kırılğuc, 57
kırılğuç beyni, 56
kıst-ı besâdic-i Hind, 46
kızıl boya, 42
kızıl gül yabrağı, 42
kızıl gül yağı, 48
kızıl sandal, 42
kızıl şeker, 51
kızıl şeker, 51
kızıl üzüm, 51, 57
kızılüzüm, 50
kibriti, 53
kil-i ermeni, 48
kil-i mahtum, 42, 48
kiraz, 49
kirec, 53
kitabı, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 50, 51,
52, 56
koc boynuzu, 59
kolon, 50

konağ, 55
konak, 53
koruk, 44
koruk aşı, 43, 50
koruk suyu, 42
kovukda olan taş, 58
koyun, 51
koyun eti, 45
koyun südü, 59
koz, 52, 57
kozacı, 53
köknar, 57
kuduz, 53, 58, 59
kulunc, 50, 58
kulunc ağrısı, 59
kulunc-ı hakyu, 50
Kur'an, 39, 40
kurd, 51, 57
kurd gözü, 56
kurdun yüregi, 54
kuru safra, 46
kuru üzüm, 57
kusmak, 45
kuşlar eti, 45, 47, 48
kuşun beyni, 54
kuyular suyu, 43
kuzu, 42
kuzu bacası ve boynu, 45
kuzu eti, 42, 59
kuzu kulağı, 48
küükürd, 52, 53

—L—

labada tohumu, 58
lahmî, 48
leken, 55
lidüre, 58
limon, 41, 43, 45
limon aşı, 43
lohusa avrat, 45

—M—

macun, 46, 48

macun-ı nanhuvah, 49
mahmude, 49, 51
mai el-asel, 47, 48, 58
maie'l-asel, 50
marul, 49
masruun, 55
mastaki, 46, 47, 51, 58
mastaki, 46
mastaki yağı, 46
matbika, 45
matbuhun, 50
maye, 54
Mayesti, 53, 54, 56
mazrabun, 48
mazriyun, 49
medharic, 48
mefasil ağrısı, 59
memsik, 47
mercimek, 42, 43, 57
mercimek aşı, 43
merhem, 48
mersin tohumu, 48
mersin tohumu, 58
mersin yabrağı, 56
mersin yağı, 56
merzenguş, 49
mesane, 59
mevizec, 49
Mevlana Şemseddin Sufi, 54
mıknatıs, 57
mi'de, 39, 59
mi'de sarılığı, 46
milh-i hindi, 51, 57
misk, 46, 48, 54
miskal, 42, 48, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 58
Muhammed bin Zekeriyya, 42
Muhammed Ekrem, 39
mukl, 49
mukl-ı arzak, 48
mum, 48, 57, 58
murr, 57
Musa, 40
mücerreb, 38
müferrih yakut, 46
mür, 42, 48, 49
müshil, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 59

müzevvere, 53

—N—

nane, 48, 49, 57
nanhuvah, 47, 49
nar kabı, 57
nar suyu, 58
nar suyu, 47, 58
nardek, 43
nardek aşı, 49
nardeng, 44, 46, 47, 48
nardenk, 50
nargübin, 57
nasrânî tabîb, 40
nazle, 44
nebat şeker, 54
nikec, 52
nikris, 58
Nil suyu, 43
nilüfer şarâbları, 45
nişadır suyu, 52
nişasta, 48, 58
nohud aşı, 43, 49
nuru zaif göz, 58

—O—

oğlak, 42, 45
oğlak mayesi, 54
oğlan aşı, 49
oğlanun evvel cıkan dişı, 55

—Ö—

ödü, 53, 54, 55, 56
öksüren adam, 55
ördek, 49
öyken, 47

—P—

pih, 47, 55

pil dişı, 54

—R—

Rahatü'l-İnsan kitabı, 50
ravend-i cini, 48
razyane, 42, 48, 49, 56
razyane suyu, 42, 48
re'ufdan yumurta, 57
renc-i bevâsir, 59
Resulallah, 39
reyhan, 57
rub', 51

—S—

sabesan, 51
sabır, 42, 48, 49
Sabun, 56
safi bal, 54
safra, 59
safra mizaclu, 43
sağ gözü, 56
sağ yağı, 42, 53
sakız, 45, 48, 49, 59
sakmonyaya, 51
saksagan, 55
sallubaş, 58
sancı, 59
sanclu kulağ, 58
Sancu, 44
sandal-i tursus boya, 42
sandan, 48
sarımsak, 51, 52, 53
sarmaşık, 51
saru helile, 46, 50
saru kurğan, 57
saru su, 55
saru sünbül, 58
saru yel, 46
saru yerakan, 49
sayağı, 52, 58
sefercel, 47
selence, 48
semiz corba, 51

semiz koyun, 43
semiz şorba, 51
semiz tavuk, 43
semiz tavuk eti, 52
serahs, 51
serce, 46
sercenin yumurtası, 55
serhoşt, 44
sevdavî mizaclu, 43
sezab, 57
Sıfat, 46, 47, 48, 50, 56, 57, 58
sıfl, 49
sığır ödü, 49
sığır tezegi, 49
sığır yogurdu, 47
sınnetü'l-üves, 50
sıracalu, 58
sırca, 58
sibistan, 42
sici derdi, 47
sidig, 49
sifle, 48
sihir, 54
sikenbic, 46, 48, 49, 51, 52
sikencübin şerbeti, 48
silkün eti, 59
sinir, 42
sinirlice yabrac suyu, 57
sinirölüce yabrac tohmu, 57
sinirölüce yabrağı, 56, 57
sirke, 42, 49, 50, 53, 56, 57, 58
sirkeli hıyar turşusu, 49
sirkengübin, 42, 45, 49, 50, 52, 57
sivilceler, 44
soğan, 52
soğan suyu, 58
soğulcan, 57
sovuk su, 44
su, 47, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 59
sumak, 42, 44, 46, 57, 58
sumak aşu, 46
sumak yabrağı, 57
süci, 53, 55
süd, 42, 43, 49, 55, 56, 59
südde, 48
süfuf, 50

Süleyman bin Davud, 42
sünbül, 48, 49
sündül-i şarâb, 47
süsen, 48, 50

—Ş—

şah, 52
şahm-ı hantal, 48, 50, 51
şahtarac, 49
şahtere, 50
şalgam, 43
şalkam aşu, 45
şamsakızı, 53
şanhıyar tohumu, 49
şarâb, 47, 56
şarâb-ı limon, 41
şarâb-ı razıyan, 41
şarâb-ı reyhan, 46
şarab-ı sarf, 51
şarâb-ı sirkengübin, 41
şarab-ı usul, 49
şarâb-ı verd-i rutri, 41
şarâblar, 46
şaytarac, 48
şeftali yabrağın, 57
şehvet, 44, 59
şeker, 42, 46, 47, 51, 56, 57, 59
şerbet, 48
şırlağun, 51, 52
şırlağun yağı, 58
şişek eti, 59

—T—

tabıl, 48
tabıl otu, 48
tabiat, 43, 59
tarhun, 57
tarsun, 42
tarvi korlar, 49
tatar kurdu, 57
tatlı enar suyu, 56
tatlı badamyacı, 58
tatlı erik, 50

M. Akif Erdoğru

tatlu nar suyu, 42
taun, 42
tavşan bişdüği su, 59
tavuk eti, 48, 49
tavuk terisi, 49
tavuk yağı, 56
tavus dilin, 55
taze doğan oğlan tersi, 53
tebaşir, 42, 46, 47, 48
tebevüül, 45
teke ödü, 56
Temimi, 42
temirhindi, 42, 44, 49, 50
terenbin, 44
terengübin, 42
terenkebin, 51
tereyağı, 42, 56
termiya, 51, 52
terse, 55
tevekkül, 40
tıbb ilmi, 40
tık nefes, 57
tirmis, 52
tıryak, 53
tıryak-ı erbaa, 51, 52, 53
tıryak-ı kebir, 49, 51
tobalak, 58
tohm-ı beterbed, 52
tohm-ı hantal, 49
tohm-ı mürr, 51
topalak, 57
torak otu, 57
turb, 46
turb tohmu, 57
turb yabrağı suyu, 48, 49
tuşu, 52
turunc, 42
turunc cekirdeği, 57
turunc suyu, 42
tutiya, 55
tuz, 45, 46, 49, 53, 58
tuzlu su, 46
türbüd, 48, 50, 52
türbüd, 48
tüy, 59

—U—

un, 56
unnab, 42, 43
uyku, 43, 45, 59
uyuz, 58

—Ü—

üd, 44, 46, 48
üd-ı belesan ve ladin, 48
üdü'l-keder, 42
üşkere, 52
üzüm, 42, 43
üzüm aşı, 47

—V—

vakiyye, 50
veba, 42

—Y—

yağlı şorba, 44
yağmur suyu, 43
yanku', 50
yarananın dili, 55
yarananın kanı, 56
yarbuz, 49
yarcık, 46
yarşak, 46
yaryuz, 50
yasemin yağı, 57
yaş kabak, 49
yaş tarhun suyu, 42
yaş yemiş, 52
yaşaran göz, 53
yavru kaz, 42
yavru eti, 47
yeni doğan oğlan göbeği, 55
yerakan, 49
yılan, 54, 56
yogurd, 42, 43, 52
yumurda, 42, 43, 48, 54, 59
yumurta sarusu, 55, 58

yürekde olan ağrı, 57
yüzük kaşı, 55

—Z—

za'feran, 42, 46, 47, 48, 49, 51, 58
zam'-ı arabi, 48
zebel, 51
zebelen, 56
zebre, 47
zekam, 44
zeker, 58, 59
zencebil, 46, 47, 48, 51
zerand, 48
zerbonad, 46
zerdalu, 50
zerde, 48
zernih, 52
zeyt yağı, 46, 53, 56
zeyve, 51
zirh, 55
zift, 52, 53, 56
zikki, 48
zin, 57
ziravend, 48
zirışk, 46
zirışk aşı, 46
zirşik, 50
zirşik aşı, 49, 50
Zuheyre, 45

BİBLİYOGRAFYA

- İstanbul Müftülüğü Şeri Siciller Arşivi, Ahi Çelebi Mahkemesi no. 240, 34a-b.
Zafer Önler, *Müntehab-ı Şifâ I, Giriş-Metin*, Ankara 1990, Türk Dil Kurumu yayınları.
Zafer Önler, *Müntehab-ı Şifâ, Sözlük*, İstanbul 1999, Simurg yayınları.
Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut 1985.
Nesâî, *Es-Sünenü'l-Kübrâ*, Beyrut 1991.
Abdür-rauf el-Münâvî, *Feydü'l-Kadîr*, Mısır 1356.

M. Akif Erdoğan